

OTDK-dolgozat

Czoller Dominika

BA

2011

A romák helyzete a hazai munkaerőpiacon

The Gypsies' situation in the Hungarian Labour Market

Kézirat lezárása: 2010. november 10.

CZOLLER DOMINIKA

III. évfolyam

Gazdálkodási szak (BA)

Intézmény Teljes Neve

Kar Teljes Neve

NÉV

évfolyam

szak (képzés)

Intézmény Teljes Neve

Kar Teljes Neve

*Konzulens: Név
beosztás, Intézmény Teljes Neve*

A ROMÁK HELYZETE A HAZAI MUNKAERŐPIACON

The Gypsies' situation in the Hungarian Labour Market

A tanulmányom célja a romák helyzetének bemutatása a magyar munkaerőpiacon a rendszerváltástól a legfrissebb reprezentatív felmérésekig.

Először a cigányság történetét ismertetem Ez azért szükséges, mert ezzel látható, hogy a jelenlegi hátrányos munkaerő-piaci pozícióknak mi lehet az oka, milyen múltbeli eseményekre vezethető vissza, hogy az iskolázottság és a területi elhelyezkedés szempontjából kimagaslóan hátrányos helyzetben vannak a nem cigányokhoz képest. A magyarországi cigányok történeti áttekintését követően a hangsúlyt a munkaerőpiacra fektetem, ahol a munkanélküliség és a foglalkoztatottság elemzését követően az ezeket befolyásoló tényezőket veszem vizsgálat alá. (iskolázottság, területi elhelyezkedés, diszkrimináció). Végül pedig a saját kutatásom tapasztalatait mutatom be.

Az adatok elemzése során bebizonyosodott, hogy a vizsgált munkaerő-piaci tényezők mindegyikében eltérés mutatkozik a cigányok és nem cigányok között. Ez azt jelenti, hogy a cigányok az iskolázottság terén kevésbé képzettek mint a nem cigányok, a területi elhelyezkedésüket szerint nagy részük falvakban, kisebb városokban él, a szegényebb területeken. Bár nehezen, de kimutatható, hogy negatív diszkrimináció is éri őket. Ezek mind olyan tényezők, amelyek a munkaerőpiacon hátrányt jelentenek. Emellett problémát okoznak a nagy mértékű állami támogatások, amelynek következtében úgy gondolják, hogy nem érdemes dolgozniuk, mivel azzal nagy eséllyel ugyanazt az életszínvonalat tudnák megteremteni, mint a segélyekből. Nélkülözhetetlen a közoktatás rendszerének sürgős megreformálása, mivel ez képezi az alapját az egyenlő esélyek biztosításának, és így áttételesen a cigányok jövőbeli integrációjának a többségi társadalomba.

Láthatjuk tehát, hogy a „roma probléma” egy összetett dolog, mely csak abban az esetben oldható meg, ha a romák és a többségi társadalom is egyaránt akarja, és tesz is érte.

DOMINIKA CZOLLER

III. course

Financial and accounting specialization (BA)

Full Name of Institution

Full Name of Faculty

NAME

course

specialization (instruction)

Full Name of Institution

Full Name of Faculty

*Supervisor: Name
position, Full Name of Institution*

THE GYPSIES' SITUATION IN THE HUNGARIAN LABOUR MARKET

A romák helyzete a hazai munkaerőpiacon

The aim of my study is to present the status of the gypsies in the Hungarian labour market from the changing of the communist regime to present days.

First, I am going to present the history of the gypsies, which outlines the reasons in the past that have led to the disadvantages gypsies face in the labour market as well as in education. Then I am going to move on to give a detailed account of employment and unemployment. I am going to analyse the various factors such as education, location and discrimination that determine the unemployment of the gypsies. In conclusion, I am going to present my own experiments.

During the process of data analysis, it has become evident that there is a difference between gypsies and non-gypsies regarding all the factors that determine the labour market. This means that gypsies are less educated, and they are more likely to be located in villages or small towns in the poorer regions.

Negative discrimination is also apparent, even though it is not easy to detect. These factors all contribute to their disadvantage in the labour market. What increases the problem is the substantial state funding that enables gypsies to support a lifestyle without having to work.

The reformation of the public educational system is essential, as this is fundamental for providing equal opportunities, the future integration of the gypsies into a mainstream society.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	1
1 A CIGÁNYSÁG TÖRTÉNETE	2
1.1 Alapfogalmak, definíciók	2
1.2 A cigányság eredete, történeti áttekintése	5
2 ROMÁK A MUNKAERŐPIACON A RENDSZERVÁLTÁSTÓL	15
2.1 Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség.....	16
2.2 A munkaerőpiac befolyásoló tényezői	21
2.2.1 Oktatás.....	22
2.2.2 Területi elhelyezkedés	28
2.2.3 Diszkrimináció.....	33
3 EMPIRIKUS KUTATÁS ÉS TAPASZTALATOK	36
3.1 A kutatás módszertana és célcsoportja.....	36
3.2 Eredmények, következtetések.....	38
ÖSSZEFOGLALÁS	47
IRODALOMJEGYZÉK:	49
MELLÉKLETEK:	I

Ábrajegyzék

1. ábra: A cigányok régiónkénti megoszlása, 1971	12
2. ábra: A cigányok településtípusonkénti megoszlása, 1971	12
3. ábra: Az aktív népesség és a foglalkoztatottak száma, és az aktív népességhez képesti foglalkoztatási ráta 1992-től 2003-ig	17
4. ábra: A roma népesség területi elhelyezkedése Magyarországon, 1990.....	29
5. ábra: Fejlődési zónák Magyarországon 1996 és 2007 között	31
6. ábra: Cigány és nem cigány regisztrált munkanélküliségi ráták (%).....	35
7. ábra: A felmérés alanyainak lakóhelyei Baranya megyében	37

Táblázatjegyzék

1. táblázat: A cigány férfiak és nők foglalkoztatottság a munkaképes korúak százalékában, 1993, 2003 (%).....	21
2. táblázat: A kereseti egyenlőtlenség modellje (%)	22
3. táblázat: A cigány népesség korcsoportjainak iskolai végzettség szerinti megoszlása, 1993 (%) ...	23
4. táblázat: Cigány és nem cigány regisztrált munkanélküliségi ráták nemek szerint (%)	25
5. táblázat: A roma népesség területi megoszlása régióként, 1993, 2003, 2001 (%)	28
6. táblázat: A roma népesség területi megoszlása a Dél-Dunántúlon, 2003	32
7. táblázat: A minta főbb jellemzői	36
8. táblázat: A minta jellemzői a foglalkoztatottság tekintetében.....	39
9. táblázat: A minta jellemzői az iskolázottság tekintetében	40
10. táblázat: A minta jellemzői a költözések tekintetében.....	43

ELŐSZÓ

Tanulmányom során céloom bemutatni a romák helyzetét a hazai munkaerőpiacon. Vizsgálatom időben a rendszerváltásra és az azt követő időszakra fókuszál. Számos tanulmányt és kutatást végeztek ekkor, viszont azok reprezentativitásával kapcsolatos szakmai viták végig követése után, úgy döntöttem, hogy Kemény István által vezetett kutatások eredményeire összpontosítok. Általa 2003-ban készült utoljára reprezentatív cigány felmérés, így dolgozatom nem támaszkodik frissebb adatokra.

Szükségesnek tartom a cigányok történelmének áttekintésével kezdeni, mellyel körvonalazódik, hogy honnan és milyen körülmények között érkeztek, milyen múlttal rendelkeznek. Ez előfeltétele annak, hogy lássuk az összefüggéseket a romák jelenlegi hátrányos munkaerő-piaci pozíciójuk okai között. Az iskolázottság, a területi elhelyezkedés, a diszkrimináció mind olyan – a munkaerőpiacot befolyásoló – tényezők, melyekben a romákat éri a legtöbb hátrány. Bemutatom azt is, hogy a cigányok és nem cigányok között ezek a tényezők milyen mértékben különböznek. Végezetül ismertetem a Baranya megyében elvégzett mélyinterjúra épülő felméréseim eredményeit.

Azért ezt a témát választottam, mert középiskolásként már foglalkoztam a kérdéssel egy projekt keretén belül. Ennek köszönhetően betekintést nyertem a romák helyzetébe, és úgy találtam, hogy ismét elmélyülnék a témában most már közgazdasági szempontból.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a dolgozatom során segítettek munkámat. Köszönöm konzulenseimnek útmutatásukért és a téma iránti nyitottságukért, köszönöm a szerkesztési és forráskategorizálási segítséget egy PhD. hallgatónak és nem tudtam volna elvégezni az empirikus felmérést a közreműködők segítségével.

1 A CIGÁNYSÁG TÖRTÉNETE

Fontosnak tartom már az elején tisztázni a témához kapcsolódó főbb, alapvető fogalmakat, hogy a tanulmányom során használt, többféleképpen értelmezhető szavak jelentését rögzítsem. Ezek után a cigányság migrációs folyamatait taglalom, hogy bemutassam származásukat, kultúrájukat és munkakultúrájukat.

1.1 Alapfogalmak, definíciók

Legelsőként érdemes vizsgálat alá venni, hogy kit tartunk, kit nevezünk cigánynak. Ennek megválaszolása nem egyszerű feladat, főként mivel az évek során többféle szempontot vettek alapul a meghatározásához. A cigánysághoz tartozás eldöntésére négy hivatalosan elfogadott módszer létezik: cigány anyanyelvű (önbevallásos alapon), cigány nemzetiségű (szintén önbevallásos alapon), a kérdezőbiztos megítélése alapján; és a környezet véleménye alapján. Ezen meghatározások közül az alábbi kettő terjedt el a leginkább:

- Az 1992-es adatvédelmi törvényből és az 1993-as nemzeti és etnikai kisebbségről szóló törvényből kiindulva az az ember cigány, aki annak vallja magát, vállalja hovatartozását és nyilatkozatot is tesz róla. Továbbá ezen adat abban az esetben használható fel, ha az illető írásos formában beleegyezik. A 2001-es KSH felmérés ezt a megközelítést vette alapul.
- Az a személy cigány, akit a környezete annak tart. Ezt az elvet követte Kemény István által vezetett kutatócsapat, amely több ízben készített országos reprezentatív felmérést a magyarországi roma népességről: 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban. Ezzel a módszerrel szemben számos kétség merülhet fel, mivel a környezet szubjektív véleményére alapoz. Úgy vélem, hogy szakmai szempontból nem megfelelő, viszont jelenleg nem létezik jobb megközelítés.

Etimológiai oldalról vizsgálódva a „roma” szó a rom szóból származik, mely férfit, embert jelent. A roma többes számú alak, így férfiakat, embereket jelent, ebből következik, hogy a romák kifejezés helytelennek minősül, használata kerülendő, bár a köztudatba már beépült. (Gidáné [2007]) A romák hagyományos magyar elnevezése a „cigányok”. Általánosságban a roma elnevezés valamennyi olyan cigány emberre használatos, aki a befogadó ország többi

lakosától erősen eltérő nyelvezettel és kulturális hagyománnyal rendelkeznek, és sok esetben szembehelyezkedik az integrációs és asszimilációs törekvésekkel.

A *cigány* szó eredete nem egyértelmű, a legelterjedtebb feltételezések szerint a görög athinganosz (érintetlen vagy érinthetetlen) eretnek őskeresztény szekta nevéből származik. Nehéz tisztán elkülöníteni az etnikai csoportoknak saját magukra vonatkozó definíciójától a társadalmi többség által a csoportra vonatkozó meghatározásokat, és azt is nehéz megállapítani, hogy ezek a csoportok eredendően léteztek kulturális vagy etnikai szerveződés alapján vagy sem. A cigányokra ez fokozottan igaz a több évszázados vándorlásukból és az írásos emlékek hiányából kifolyólag. (Formoso [2000])

A cigány szót, vagy ennek szinonimáit a legtöbb európai nyelvben – köztük a magyarban is – legalább két értelmezésben használják. Az egyik alapján e szó bizonyos életformát, viselkedésmódot jelent, nagyrészt negatív tartalommal bír. (Például: cigánykodik; úgy él, mint a cigány; cigányútra ment...) Nyilvánvaló, hogy a szó ezen értelmezése a társadalom nem cigány részében alakult ki. A másik értelmezés alapján egy különálló népcsoportot takar, mely önálló, a többségi kultúrától eltérő, sajátos kultúrával rendelkezik.

Magyarországon a cigány szó oly sok negatív tartalmat hordoz, hogy pejoratív volta miatt sokan kerülendőnek tartják a közéletben. A politikában is megjelent az az igény, hogy a cigányok integrációját elősegítve az eufemisztikus „roma” szó használatát preferálják bár az utóbbi években kevésbé hangsúlyos a napi sajtóban. Hosszútávon ez nem jó válasz a problémára, mivel nem oldja meg a romák és a többségi társadalom között fennálló társadalmi feszültségeket: a másik meg nem értése, a romák bekezdésbe sorolása a bűnözők közé, a nem cigányok romáktól való elkülönülési igénye, a jövedelmi különbségek problémája. (Kopasz [2004]) Ebből adódik, hogy napjainkban a roma megnevezés is immár némileg negatív tartalommal bír. Másfelől a személyes tapasztalataim alapján úgy találtam, hogy a cigányok büszkén vallják magukról, hogy cigány származásúak, és nem ragaszkodnak a roma szóhoz. Ezen észrevételemet megerősítette a Pécsset, 2010. szeptember 17-én, a XIX. Cigány Kulturális Napok keretén belül tartott a „Cigány kultúra jelene és jövője” című konferenciáján hallott előadások. A prezentálók kivétel nélkül mindig cigányként utaltak magukra, idézve Lakatos Tibort: „*Én cigány vagyok, nem roma!*”

A *diszkrimináció* a *discriminare* latin szóból ered, jelentése megkülönböztetni, különbséget tenni. Általában inkább hátrányos különbségtételt jelent, amely személyekkel, helyzetekkel, egyéb ingerekkel szemben nyilvánul meg. A leggyakoribbak az emberek rasszbeli, vallási, nemi, politikai hovatartozásbeli, nemzetiségi... etnikai jellemzőire vonatkozó olyan negatív elhatárolódás, amely a bennünk lévő előítéletekre épül. Lehet hallani pozitív diszkriminációról is, amely a szó eredeti jelentésével ellentétes.

Az 1993. évi LXXVII. törvény a *nemzeti és etnikai kisebbségek* jogairól deklarálja a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbség fogalmát: „*minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.*” (1993. évi LXXVII. törvény) A kisebbségek szervező elve különböző lehet, így megkülönböztethetünk nemzeti, etnikai, kulturális, vallási... kisebbségeket.

Az *etnikai csoport* egy nem nemzeti kisebbség, amely mögött nem áll anyanemzet.

A továbbiakban a kisebbség és az etnikum használata során nem teszek jelentésbeli különbséget, mindkettő alatt a magyarországi cigány kisebbséget értem. Továbbá a roma, illetve a cigány megnevezés között sem kívánok tartalmi vagy stilisztikai különbséget tenni.

Szükségesnek találom definiálni a *munkaerőpiacot* és a hozzá kapcsolódó alapfogalmakat is. Az elméleti megfogalmazás szerint: „*Az a piac, amely a dolgozókat allokálja a munkahelyek között, és a foglalkoztatási döntéseket összehangolja: a munkaerőpiac.*” Emellett: „*a munkaerőpiac az a mechanizmus, amelynek révén a munkavállalók és az állások egymásra találhatnak.*” (Ehrenburg – Smith [2003] 43.p., 49. p.) Szereplői a munkaadók és a munkavállalók, akik egymásra vannak utalva, emellett olyan önálló döntéseket hoznak, mellyel saját jövedelmüket, hatékonyságukat akarják növelni, így a munkaerőpiac a gazdaság, a piac szerves része. Másik oldalát tekintve hatással van a szociális helyzetre és annak megnyilvánulásaira, mint például az életszínvonalra vagy a társadalmi elégedettségre.

Össességében egyszerre van jelen mind a gazdasági, mind a társadalmi oldalon is. (László [2007])

Gazdaságilag aktív csoportba azok a 15-74 év közötti személyek tartoznak, akik foglalkoztatottak vagy munkanélküliek. *Foglalkoztatott* az a személy, aki a vizsgált időszakban – az adott héten – legalább egy órányi jövedelmet biztosító munkát végzett vagy csak átmenetileg volt távol a munkájától. *Munkanélkülinek* minősül az, aki a következő három kritériumnak felel meg: a vizsgált időszakban nem dolgozott, munkát keresett az azt megelőző négy hétben és a következő két hétben munkába tudna állni.

A munkaerőpiac jellemzésére mutatószámokat szoktak alkalmazni. Ilyen mutatószám a *foglalkoztatási ráta*, amely a foglalkoztatottakat viszonyítja a népességhez; a *munkanélküliségi ráta*, amely a munkanélkülieknek a gazdaságilag aktív népességhez való viszonyát mutatja; illetve az *aktivitási ráta*, amely a gazdaságilag aktívak aránya a népességen belül.

1.2 A cigányság eredete, történeti áttekintése

A cigányok történelmének egyik érdekessége, hogy a múltban nem rendelkeztek írásbeliséggel, így nem hagytak maguk után írott dokumentumot, történelmük a környezetük által létrehozott irományokon keresztül rekonstruálható.

A komparatív lingvisztika eszközei segítségével az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó cigányok indiai származása már kétszáz éve bizonyított. Ennek ellenére, az írásos emlékek hiánya miatt nincsenek pontos adatok az elvándorlás idejéről, a származásuk pontos helyéről, a vándorlás útvonaláról, és a máig ezen a területen élő vándorló csoportokkal kapcsolatos rokonság eredetéről. A kutatók az alábbiakat tekintik bizonyítottnak:

- Az elvándorlás kis csoportokban és különböző időpontokban zajlott.
- A túlélési stratégia az elvándorlást kiváltó fő ok.

A romák ősei, az indoárjai törzsek a Kr. e. 2. évezredben érkeztek a mai India területére, ahol magukba olvasztották az ott élő fejlett kultúrájú törzseket. Feltételezhetően az iszlám terjeszkedése miatt indultak el indiai őshazájukból (Kr. u. 700 és 1000 között), először Perzsiába, majd Örményországba és Bizáncba. Utóbbi határozott fordulatot hozott a romák

életébe: ekkor ismerkedhettek meg a kereszténységgel, amely elősegítette a későbbi kapcsolatfelvételt más európai keresztényekkel. Sok ismeretet szereztek a zarándoktól az Európában fennálló hatalmi viszonyokról, és valószínűleg ezekre alapozva, illetve a török támadások miatt vonultak tovább Európában. Egy cigány legenda szerint a következőképpen történt: *"Volt nekünk egy nagy roma-királyunk. Ő volt a mi hercegünk. Ő volt a mi padisahunk. A romák egy folyó mellett laktak, egy helyen, egy csodálatos helyen. E helynek a neve volt szindh. Ott boldogan éltek, és elégedettek voltak. Minden cigány vezére volt Káló (fekete). Két testvére volt neki, Romano és Szingan. Mindaddig jól éltek, amíg egy háború nem jött. A mohamedánok elfoglalták az országot. A roma-föld por és hamu lett. Minden cigány elhagyta az országot. Így kezdődött a cigányok vándorlása. Egyik csoport Arábiába, másik csoport (a többiek) Bizánc és Arméaia felé ment. Három nagy csoport jött el Indiából, a csoportok neve Kalo, Rom és Szinti."* (Rostás-Farkas – Karsai [2000]) Ez alapján az gondolható, hogy a cigányok egyszerre indultak el őshazájukból, azonban útjukat kisebb csoportokban, karavánokban tették meg. A karavánok alapja a család, melyhez csatlakozott a távolabbi rokonság is. Általában egy ilyen karaván 25-32 kocsiból állt, és vezetőjük a közösség által kiemelt, legokosabbnak és legtapasztaltabbnak tartott személye, a vajda volt.

A vándorló életforma során feltehetőleg sikerült megőrizniük a kézművességhez és a szolgáltatóiparhoz kapcsolódó ismereteiket, amely szükséges volt a megélhetésükhöz, azonban ezen életforma miatt más területeken – mint például a nyelv és az identitás – kompromisszumokra kényszerültek. (Kállai [2005])

Magyarországra való megérkezésük

A cigányok Magyarországon való megjelenéséről nincs pontos adat. Már a honfoglalás időszakában is akadtak olyan családnevek, amelyek a „cigány”, vagy annak régi alakjaihoz hasonlóak, azonban ismerve a cigányok mindenkori megítélését, valószínűtlen, hogy letelepedtek volna, és még elképzelhetlenebb, hogy nemesként éltek itt. A megjelenésükről vannak feltételezések a 13. századig visszamenőleg: egy monda szerint IV. Béla királyt a muhi csata végén egy cigány katonája mentette meg, és ezt meghálálva Fáy nemesi névvel és birtokkal jutalmazta.

Az első írásos adat egy 1416-os Brassóból származó feljegyzés, amely egy több mint száz fős cigány csoportról számol be, akik átvonultak a városon, és támogatásként pénzt, illetve élelmiszert kaptak. Ez idő tájt kezdődött meg a cigányok Balkánról való kivándorlása a hódító törökök elől. (Gidáné [2007])

Több forrás alapján feltételezhető, hogy a cigányok Magyarországon a 14-15. században jelentek meg, és egy részük továbbvándorolt a nyugat-európai országokba. Ebben az időszakban úgy hitték, hogy ők Kis-Egyiptomból származó zarándokok, így menleveleket és támogatásokat is szereztek a korszak uralkodóitól. A menlevél, kiváltságlevél a király által kiadott irat, amely biztosítja a szabad mozgást és az adófizetési kötelezettség alóli mentesülést.

A török elleni háborúk évszázadaiban a cigányok többsége megtalálta helyét a magyar társadalomban. Egyrészt a folyamatos hadikészülődés és a kevésbé fejlett kézművesség miatt szükség volt a cigányok szakértelmére: elismert patkó-, szeg- és fegyverkovácsként dolgoztak, híres muzsikusok voltak, fontos szerepük volt a kereskedelemben, emellett megjelentek a sátorverő, a borbély, a katona és a hóhér szakmákban is. Vándorló életmódjuknak köszönhetően a kémkedésben is megállták a helyüket. Másrészt Magyarország a nyugati országokhoz képest sokkal kedvezőbb környezetet jelentett a cigányok számára a fejletlenebb ipar és kereskedelem, valamint a kevésbé bürokratizált társadalom miatt. Többségük királyi jobbágyként élt, így hosszú időn keresztül adómentességet és szabad mozgást élvezett. (Kállai [2005])

A török kiűzését követően, az addigi hadi gazdálkodáshoz szükséges munkák megszűntek, a cigányok által végzett tevékenységek feleslegessé váltak, ezt követően egyre alantosabb munkákat kaptak.

A cigányság Magyarországon a török kiűzésétől a második világháborúig

Európában már a török támadások alatt megkezdődött a cigányok elleni fellépés. Míg Spanyolországban 1447-ben az egyházi hatóságok kitiltották őket Barcelonából, Svájcban 1471-ben megszülettek az első cigányokkal foglalkozó törvények, addig Magyarországon a Habsburg-uralom alatt jelentek meg a cigányellenes törvénykezések.

„Az abszolút hatalom számára, amely rendezni kezdte a társadalmat, közbiztonságot teremtett, újjászervezte a termelést, s nem kevésbé az adóztatást, egyszerre szembetűnővé váltak a roma kumpániák(...). A roma és a parnó (fehér) népesség közötti feszültségek, illetőleg a cigány közösségek és az állam közötti problémák fő okaként a politikusok és jogalkotók a roma életmódot nevezték meg, s ezt is vették célba a karhatalom és a jog minden lehetséges eszközeivel (1724,1769,1783). A cigány életvitel lerombolását hirdették meg, ebben látva a végső megoldást.” (Mezey [1998] rövidített, 2-3. p.)

A 18. század második felére az európai hatalmak felismerték, hogy az erőszakos politikájuk nem hozta meg a várt eredményeket, így más szemszögből próbálták megközelíteni a problémát. Törvénykezésükben immár nem az elűzés a cél, hanem az asszimilálódásra, letelepedésre irányuló politika kialakítása.

1701-ben I. Lipót még törvényen kívül helyezte a cigányokat, azonban Mária Terézia 1749. évi rendeletében már csak azokat a cigányokat utasította ki, akik nem telepedtek le.

Mária Terézia további rendeleteiben:

- letelepedésre kényszerítette a cigányokat, a földbirtokos jobbágyaivá tette őket;
- nem használhatták a cigány elnevezést, ehelyett „új magyarnak”, vagy „új telepesnek” kellett hívni őket;
- megszüntette a vajdák önállóságát, az állami igazságszolgáltatás alá vonta őket;
- megtiltotta a lótartást és a cigány öltözéket;
- elrendelte a cigányok összeírását;
- megtiltotta a cigányságon belüli házasságot;
- az 5 éven aluli gyermekeket kiemelte a cigány családból és nem cigány családokba helyezte őket.

II. József rendeleteivel folytatta anyja erőszakos asszimilációs politikáját, sőt még szigorított is: már a 4 éven aluli gyermekeket vetette el a családoktól, és betiltotta a cigány nyelv használatát. (Ember – Heckenast [1989])

A rendeletek szellemisége igen erőteljesnek tűnik, viszont figyelembe kell venni, hogy a királyság érdekeit tartották szem előtt, hogy integrálják a romákat a társadalomba. A

felvilágosult uralkodók rendeletei nem jártak sikerrel, a telepítési próbálkozások kiváltották a cigányok ellenállását. Az agresszív politika ellenkezőleg hatott: a letelepített romák megszöktek; a széthullott családok megpróbálták összeállni, még ha ez hiányosan is sikerült; az újonnan érkezők inkább elmenekültek az intézkedések elől. Az is problémát jelentett, hogy a végrehajtó szervezet nem tett különbséget a beilleszkedés folyamatában levő, vagy már beilleszkedett cigányok és a még le nem telepedett, vándorló cigányok között, ami a már letelepedett, jobbágymunkát végző cigányok elűzéséhez vezetett.

A jogszabályok alapján a társadalomban a cigányokról a „rossz cigány” képe rajzolódik ki, így a korban egyre jellemzővé vált az előítéletes gondolkodás. Ez a gondolkodásmód nem csak az állami politika miatt alakult ki, előtte is voltak negatív tapasztalatok, súrlódások a jobbágytársadalom és a cigányság között. Emellett ez idő tájt egy újabb cigány bevándorlási hullám érte el az országot, mely konfliktust váltott ki a régebben letelepedett, asszimilálódott romák és a kultúrájukat, nyelvüket jól megőrző, újonnan érkezők között. (Mezey [1998])

A 19. században már mindennapi probléma szintjén jelent meg a cigányság helyzetének bizonytalansága, ennek ellenére a politikusok keveset foglalkoztak a kérdéssel.

Fényes Elek statisztikája a birodalmon belüli lakókat öt fő nemzetiségre osztotta fel, így megkülönbözteti a szlávokat, németeket, magyarokat, az olaszokat és a románokat, vagy oláhokat. Emellett még számos nemzetiséget is nyilvántartott. Összességként a birodalom lélekszáma ekkor 37 583 755 fő, melyből magyar nemzetiség 5 471 773 fő, cigányként 93 600 fő volt nyilvántartva. A birodalmon belül a cigányok területi eloszlását tekintve, Erdélyben 60 000 fő, Magyarországon 21 000 fő és a Szerb Vajdaságban 12 000 főt tartottak számon. (Fényes [1857] 32. p., 44. p.)

A 19. század politikusainak némiképp egyszerűsödött a helyzetük a cigánykérdésben. Az 1893. évi cigány népszámlálás alapján – körülbelül 280 000 cigányt számoltak össze az országban – jelentős változásként állapítható meg, hogy a romák több mint 90 %-a letelepedett, házakban élt, így a politikusoknak már csak a maradék 10 %-kal, az ún. „kóbor cigányokkal” kellett foglalkozniuk, amelyet egy 1916-ban hozottrendelettel igyekeztek megoldani. Másrészt kapitalista államként nem érezték feladatuknak a romák társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyének biztosítását, mint ahogy más társadalmi rétegek

esetén sem. Mondhatjuk úgy is, hogy az állam „*magára hagyta a társadalmat.*” (Mezey [1998] rövidített, 4. p.)

A 19. és 20. századra a már több évszázada betelepült cigányok nagy része feladta és elfelejtette anyanyelvét, asszimilálódott a magyar társadalomba. „*Jelentős részük a megélhetést biztosító kovács, szegkovács, fafaragó, vályogvető, foglalkozást művelte, ami a XIX. század végén – családtagjaikkal együtt - 100 ezer romának biztosított megélhetést.*” (Külügyminisztérium [2004] 2. p.)

Erre az időszakra kialakult a romák három fő csoportja. Nyelvi szempontból a tudomány a következő kategóriákat alakította ki:

- romungrók (magyar cigányok): az egyik legnagyobb cigány csoport, akik a középkorban érkeztek meg Magyarországra. Indiából hozott nyelvüket és kultúrájukat már elveszítették, teljesen asszimilálódtak. Mint ahogy a nyelv használatában, úgy a foglalkozásukat tekintve sem volt tagolt ez a csoport, bármelyik cigány bármelyik jellemző mesterséget űzhette, nem ritka esetben egy ember több mesterséget is képes volt elsajátítani. Legjellemzőbb foglalkozásként a muzsikusokat vagy kovácsokat társítják hozzájuk. Hazánkban a roma kisebbség ezen csoportja a roma népességen belül több mint 2/3 arányt képvisel. A Dunántúlon Pécsen, Mohácson, Versenden és Dunaszekcsőn találjuk meg őket nagyobb számban.
- oláh cigányok: a romungrók mellett ők alkotják a kárpáti cigányok másik csoportját, többségük a 19. század második felében érkezett, ekkor még használták az Indiából sikeresen megőrzött cigány anyanyelvüket. Néhány forrás alapján azonban már jóval korábban felbukkantak: eddig 1693-ban a sárospataki várban és uradalomban készült összeírás a legkorábbi forrás. Napjainkban az országban szétszórta élnek. A mintegy 20 %-os arányt kitevő oláh csoport legfontosabb nyelvjei: romano rom (rézműves), lovara (lókereskedő), masara (halász), colara (szőnyegkereskedő), kherara (házaló), cerhara (sátoros), fodozovo (kovácsok), csurara (kések), drizara (üstfoltozó). (Tóth [2009])

Az oláh cigányok és a romungrók nyelvét tekintve a legnagyobb különbség a szókészletben van. Míg az oláh cigányok román, addig a romungrók magyar vagy szláv kölcsönszavakat használnak.

- beás cigányok (román cigányok): kis létszámú csoport, Erdély és Havasalföld területéről érkeztek, így átvették a román nyelv archaikus formáját. Másként teknővájóknak is nevezik őket, mert erdőkben éltek, ahol a fa megmunkálásával foglalkoztak. Napjainkban 8-9 %-át teszik ki a Magyarországon élő cigányságnak, főként a Dél-Dunántúlon telepedtek le.

Nyelvjárásaik alapján három alcsoportjuk ismert: árgyelán (erdélyi), muncsán (munténiai) és ticsán (tiszai) dialektust beszélők.

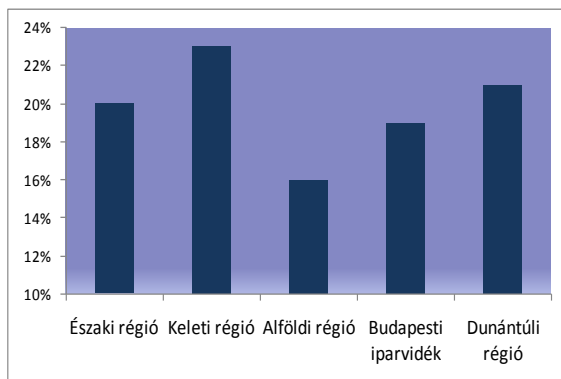
A II. világháborútól a rendszerváltásig (1941-1990)

Ebben az időintervallumban két kiemelendő esemény következett be a cigányság életében:

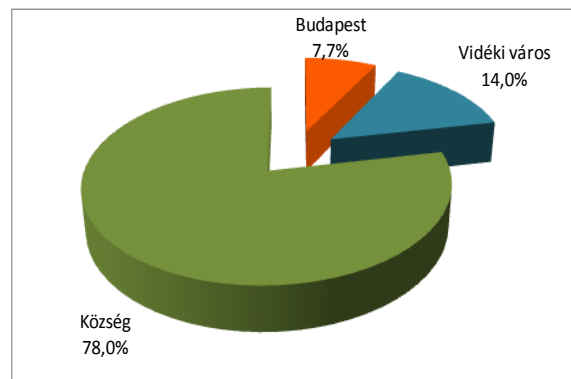
1. A II. világháború ideje alatt a zsidók üldözése mellett a romák is célponttá váltak. Magyarország 1944-ben, a német megszállással együtt sodródik bele ebbe az üldöztetési kényszerhelyzetbe. Az 1935-ös zsidóságra vonatkozó nürnbergi törvényt a cigányokra is kiterjesztették, amely az 1940-es évekre odáig vezetett, hogy a zsidósághoz hasonló bánásmódban részesültek. A cigányokat is munka- és haláltáborokba küldték, és a zsidóság sárga csillaga helyett fekete háromszöggel jelölték meg őket. A holokauszt magyarországi roma áldozatainak számáról a mai napig viták folynak: öt- és ötvenezer közé teszik a különböző becslések. (Lakatos [2007])
2. A II. világháborút követően a szocializmus jutott hatalomra. Ebben az időszakban megszűnt a nyílt cigányellenesség és megfogalmazódott az asszimiláció, mint cél. A cigányok társadalomba való beilleszkedése pozitívan alakult, a gazdasági lehetőségeikkel ellentétben. A cigányok elvben egyenlő elbírálás alá kerültek a kor hasonló helyzetű nem cigány tagjaival, azonban a földosztásból kimaradtak.

1957-ben László Mária kezdeményezésére megalakult a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, amelynek célja megteremteni és megtartani az eredeti cigány kultúrát (mind a nyelvet, mind a művészetet), és a megfelelő életkörülmények javítása az oktatás, egészségügy, lakhatás... terén. A politikai hatalom kezdettől fogva nem nézte jó szemmel, hiszen ez az autonómia bizonyos formáját jelentette, így csak az 1961-ben bekövetkezett megszüntetéséig működhetett.

Az 1961-es párhatározatban a cigánykérdést nemzeti ügy helyett, már szociális ügyként kezelték: „A cigánylakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és köteleességek érvényesülését, és ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését. ... Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a "cigány nyelv" fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nem csak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.” (MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata) A cigánysággal kapcsolatos megállapítások következtében számos programot indítottak el, amelyek a cigányság kulturális felszámolását célozták meg. A dokumentum tartalmazza azt a helyzetjelentést, hogy Magyarországon mintegy 2 100 cigánytelep található, ahol nem megfelelőek az infrastrukturális körülmények. 1965-ben elindítottak egy programot a felszámolásukra, amellyel az állandó keresetűek kedvezményesen juthattak új lakáshoz, illetve újíthatták fel régi parasztházukat. Ezen házak nagy része ún. „cs” - lakás volt, amely a csökkentett komfortfokozatra utalt.

1. ábra: A cigányok régiónkénti megoszlása, 1971

2. ábra: A cigányok településtípusonkénti megoszlása, 1971

Forrás: saját szerkesztés Kemény et. al. [1976] 72. p. alapján

1971-ben Kemény István vezetésével készült egy országos kutatás a cigányok helyzetéről. Ekkor a cigány népesség számát 320 000 becsülték, ami a teljes lakosság 3 %-át tette ki.

Az 1. ábra a cigányok területi megoszlását mutatja az 1971-es felméréskor figyelembe vett régiók megyénkénti bekezelésének alapján. Az északi régió magába foglalja Borsod-

Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megyét, ahol a cigányok mintegy 20 %-a fordult elő. A legmagasabb arányszám 23 %, ez a keleti régióban, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Hajdu-Bihar megyében található. Az alföldi régióba vették figyelembe Csongrád, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyét, ahol a cigányok népességszáma az országhoz viszonyítva a legalacsonyabb, csupán 16 %. A budapesti régió Pest, Fejér és Komárom-Esztergom megyével 19 %-os, Dunántúl, azaz Baranya, Tolna, Somogy, Veszprém, Zala, Győr-Moson-Sopron és Vas megye 21 %-os arányt képviselt.

A 2. ábra az 1971-es felmérés alapján a cigányok területi eloszlását mutatja: roma származású emberek 7,7 %-ban Budapesten, 14 %-ban a vidéki városokban, 78 %-ban pedig a községekben éltek. Továbbá 65 %-uk élt szegregált telepeken, gettóknak, ahol a rossz életkörülmények és a betegségek voltak jellemzőek. Összességében megállapítható, hogy az egyéni élet szintjén a cigányoknak a szocializmus ideje alatt általánosságban jobb helyzete volt, mint az azt megelőző vagy követő időszakokban.

A cigányok történelmi eseményei az 1990-es évektől

A rendszerváltást követően (1989/1990) a cigányok helyzete jelentős mértékben romlott, főként a munkaerőpiac tekintetében. Az alacsony iskolázottságú réteg már a szocializmus idején is fölöslegessé vált a privatizálódó termelőszövetkezetek miatt, azonban a rendszerváltás utáni években, az üzleti alapon szerveződő munkaerőpiacon hátrányba kerültek a képzettebb nem cigány lakossággal szemben. A cigányság differenciálódása tovább folytatódott, egyeseknek sikerült kiemelkedniük, de sokan még rosszabb helyzetben találták magukat. Ezzel erősödött a jövedelmi olló, azaz a szegényebbek és gazdagabbak jövedelmei közötti differencia. (Gidáné [2007])

Elindult a cigányság politikai öntudatra ébredése, a még felülről szervezett Országos Cigánytanács (1985) vagy az újra létrehozott Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége után lehetőség nyílt az önszerveződésre is. Az 1990-es országgyűlésre már három cigánypárt is alakult, viszont a legsikeresebb – a Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja – sem érte el a bejutáshoz szükséges 4 %-os küszöböt. Ennek ellenére a cigányság is képviseltette magát, 3 személy vallotta magát cigány származásúnak. (Seszták [1999]) A politika szereplői sokáig nem vélték szükségesnek a cigány kisebbség szerepét a közéletben,

csak a 2002-es választási ciklusban kapott újra nagyobb figyelmet a kérdés, amikor 4 cigány származású személy szerzett mandátumot.

Emellett megalakultak a civil cigány kezdeményezések, 1991-re már mintegy 100 szervezet alakult. Fenntartásuk bizonytalan volt egyrészt a finanszírozás esetlegessége miatt, másrészt a pályázatok megnyerése sokszor a lojalitáson múlt. Az esélyegyenlőséget elősegítő törekvések támogatására a kormány létrehozta a Cigányügyi Koordinációs Tanácsot, és megalapította a ma is működő Magyarországi Cigányokért Közalapítványt (MACIKA). A pénzügyi bizonytalanság csökkentésére különböző alapítványok létesültek, jelentős állami támogatásokkal.

Új kezdeményezések indultak a cigányok kulturális felzárkóztatásának érdekében, hogy visszafordítsák azt az identitástudat-válságot, amelyet a szocializmus szándékosan idézett elő. Megjelentek a nemzetiségi iskolák, köztük az európai hírnévre is szert tett pécsi Gandhi Gimnázium és az átlagosnál magasabb műveltségű és szakmai tudású emberek képzését célként kitűző Romaversitas Láthatatlan Kollégium. Emellett hatalmas előrelépés a Pécsen megalakult Romológia Tanszék, mely specializáció kezdetben a PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék keretei között szerveződött meg, majd a 2000/2001-es tanév őszi szemeszterétől tevékenykedik egyetemi szakként. Feladatuként a humán tudományok cigánysággal kapcsolatos kutatási eredményeinek integrálását jelöli meg az egyetemi oktatásban. *„A képzés célja a romológia tudományos kérdéseit ismerő és megértő, a cigányság politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai, munkaerő-piaci helyzetét értő és értelmezni tudó szakemberek képzése.”* (Romológia és Nevelésszociológia Tanszék honlap [2009])

2 ROMÁK A MUNKAERŐPIACON A RENDSZERVÁLTÁSTÓL

Ladányi János és Szelényi Iván egy 1997-ben megjelent tanulmányukban elemezték a cigány etnikum mérhetőségét, amihez számos statisztikai felmérést és vizsgálatot vettek alapul. Bemutatták ezek nehézségeit és problémáit és arra a kérdésre, hogy ki a cigány, mennyi a számuk az összlakosságon belül a következő előfeltevést tették: „*tudományos igényvel megválaszolhatatlan kérdések*”. (Ladányi – Szelényi [1997] 3. p.) A tanulmány nagy port kavart, és Havas Gábor és társai hamarosan kritikával illették, amelyre egy újabb cikkkel reagáltak Ladányiék. Egyszóval még a szakértők körében is vitatott, hogy mely felmérési módszer a legjobb a cigány etnikum vizsgálatakor. Tanulmányom terjedelmi korlátai miatt nincs lehetőségem a cigányok munkaerő-piaci helyzetének bemutatása során minden felmérést, statisztikát végigelemezni, valamint arra sincs lehetőségem, hogy megvizsgáljam, melyik a legmegbízhatóbb. Dolgozatomnak nem is ez a célja. Éppen ezért a magyarországi cigány lakosság körében 1993-ban (Kemény István, Havas Gábor, Kertesi Gábor) és 2003-ban (Kemény István, Janky Béla) készített reprezentatív országos felméréseket választottam az elemzéseim alapjául.

Összefoglalás az 1993-as és 2003-as felmérésekről

Az 1993-as kutatás céljával azt tűzték ki, hogy: „*átfogó képet kapjunk a rendszerváltás nyomán a cigányság gazdasági és társadalmi helyzetében végbement változásokról. A kutatás ennek megfelelően kiterjedt a társadalmi rétegződés-vizsgálatok csaknem valamennyi klasszikus kérdésére:*” (Kertesi [2005] 391. p.) A 2003-as felmérés szintén kiterjedt ezen klasszikus kérdésekre, mint például a demográfiai helyzet alakulása, az iskolázottság, az egészségügyi állapot, a lakáshelyzet, a munka és megélhetés kérdése....

A megfigyelési egységnek a háztartást vették alapul, pontosabban az egy fedél alatt lakók közösségét. A mintavétel során 1993-ban a cigány háztartások 2 %-át vizsgálták meg, – mely országos reprezentatív mintavételnek számított – míg 2003-ban csupán az 1 %-át. Emiatt a 2003-as felmérés pontatlanabb. A pontatlanságnak van egy másik oka is. Míg az 1993-as felmérésekhez – annak megállapítására, hogy mely településeken él sok, közepes vagy kevés cigány – az 1992-es iskolastatisztikákat használták segítségül, addig 2003-ra ez már megszűnt, így a 2001-es KSH adatokra támaszkodtak.

A mintavételi eljárás egyik legnagyobb nehézségeként azzal szembesültek, hogy nem állt rendelkezésre a cigányok körében olyan teljes körű összeírás, mely az ilyen kutatási célokra alkalmas lett volna. Problémásnak bizonyult annak megállapítása is, hogy milyen kritériumok alapján döntsék el azt, hogy kit sorolnak a cigányok körébe. A felmérést készítőök úgy gondolták, hogy a legjobb eredményeket úgy kaphatják meg, ha azt a személyt minősítik cigánynak, akit a nem cigány környezete annak tart, és nem az önbevallást veszik alapul. A két módszerre alapozott kutatások között jelentős eltérés tapasztalható a számszerűsített adatokban. A differencia alapvetően a módszertani megközelítés különbözőségéből adódik, így összehasonlításuk nem lehetséges. Az 1993-as felmérésükről úgy vélik a kutatók, hogy annak becslés hibája csak 5 %-os, amely statisztikai szempontból a reprezentativitás megbízhatóságát jelenti.

2.1 Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség

A foglalkoztatást és munkanélküliséget két szakaszra bontva mutatom be, mivel a rendszerváltás alapvető strukturális változásokat hozott a munkaerőpiacon. Külön érdemes kezelni, és csak ezek után veszem az azonos politikai rezsimen belül, mintegy tíz éves időszakot felölelő intervallumban bekövetkezett eltolódások vizsgálatát.

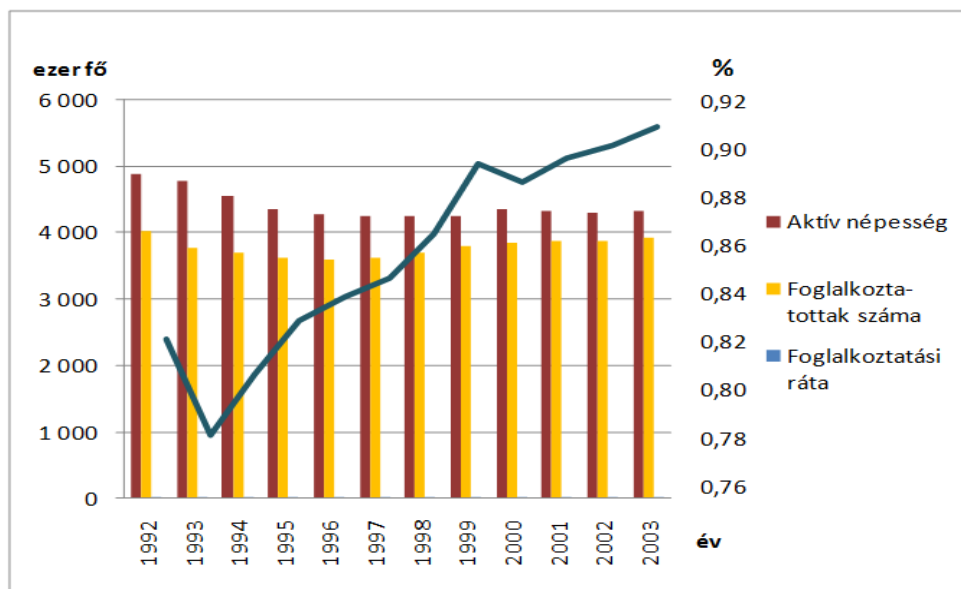
Rendszerváltás előtt és után (1985-1993)

Ahhoz, hogy megértsük a rendszerváltáskor kialakult helyzetet, időben kicsit korábbi időszakokra kell visszatekintetnünk. A szocializmusban kialakult hierarchikus gazdasági rendszer a munkanélküliség megszüntetésének céljából a teljes foglalkoztatás elvét követte. Ez azt jelentette, hogy a kínálatot teljes egészében le kellett kötni, mindenki számára biztosítani kellett a munkahelyet. Ennek megvalósításához megfelelő számú munkahelyet kellett teremteni és fenntartani, aki nem dolgozott azt közveszélyes munkakerülőnek minősítették. Az 1985-ös felmérés alapján 5 millió ember volt aktív kereső, emellett 400 ezer nyugdíjast foglalkoztattak. A teljes foglalkoztatás rendszere azonban nem működőképes, ugyanis egyfajta paradoxont hordoz magában. Ez abból adódik, hogy a munkaerő-kínálatot csak úgy lehet teljes mértékben lefedni, ha a munkaerő-keresletet hozzá igazítjuk, azaz vele egy szintre emeljük, ekkor azonban a munkaerő-kínálat a gazdaságilag nem racionális termeléshez és szolgáltatáshoz szükséges munkaerő-keresletet elégit ki. Ebben az esetben a

piaci hatékonysági követelmények nem érvényesülnek, mely idővel a gazdasági teljesítmény csökkenését eredményezi. (László [2007])

A 1980-as évek közepétől a gazdaságirányítás a kellő mértékű források hiányában egyre nehezebben tudta fenntartani a teljes foglalkoztatást, így a vállalatok elbocsátásokra kényszerültek. Kezdetben a leépítés fokozatos volt, ezért a munkanélküliség csak a 1980-as évek végén vált jelentőssé, elérte, majd meghaladta a 10 %-ot, ez a teljes foglalkoztatottság illúziójának a végét jelentette.

Általános tény, hogy a rendszerváltást követően a romák még soha nem látott mértékben szorultak ki a munkaerőpiacról. Kemény által használt adatokra támaszkodva megfigyelhető, hogy a rendszerváltás előtt a roma származású férfiak foglalkoztatása nem sokkal marad el a nem roma származásúakétól, legfeljebb 4-5 % a differencia. A nők esetében 20-25 %, ami nem sok a romák köztudottan magasabb gyermekvállalási hajlandóságuk tükrében. 1985-ben a munkavállalási korú férfiak 82 %-a, a nők 74 %-a, a cigány férfiak 85 %-a és a cigány nők több mint 50 %-a volt aktív kereső. (Kemény [2002])

3. ábra: Az aktív népesség és a foglalkoztatottak száma, és az aktív népességhez képesti foglalkoztatási ráta 1992-től 2003-ig

Forrás: saját szerkesztés az 1. melléklet alapján

A 3. ábra az aktív népességet és a foglalkoztatottak számát mutatja, az arányok szemléltetésére feltüntettem a foglalkoztatási rátát is, amely ebben az esetben az aktív

népességen belüli foglalkoztatást szemlélteti. Jól látható, hogy a 1993-as évet követően törések nélkül nő a foglalkoztatás a 15-74 éves lakosság körében. A rendszerváltást követően az úgynevezett foglalkoztatási olló szétnyílt: a férfiak körében a roma és nem roma származásúak között hatalmas, mintegy 45 %-os különbség alakult ki. Kemény felmérése alapján az 1993-as év végén a munkavállalási korú (15-59 éves) férfiak körében a teljes népességet figyelembe véve a foglalkoztatottság aránya 64 %, a cigány férfiak körében 29 %, a munkavállalási korú (14-54 éves) nők körében a teljes népesség esetében 66 %, a cigány nők körében csupán 15 % volt a foglalkoztatottság. A köztük levő különbséget az adja, hogy a nem roma nők nagy része a költségvetési szférában dolgozik, így őket kevésbé érte az elbocsátási hullám, mint a roma nőket, akik a roma férfiakhoz hasonlóan fizikai munkát végeztek.

A szocializmus felbomlásával, a rendszerváltással járó változásokkal a cigányok a létalapjukat veszítették el. Lerombolódtak az addigi elért eredményeik. Bár tudni lehetett, hogy a szocializmus által kínált munkahelyek nem lesznek tartósak, ellenben elősegítette a cigányok társadalmi felemelkedését és integrálódását. A kialakult tömeges munkanélküliség következménye az lett, hogy leértékelődött a 8 osztályos végzettség és a társadalomba bekerült cigányok nagy része – az alacsony képzettségükből kifolyólag – a társadalmon kívülre került. A folyamatok gyorsasága miatt a cigányok nem tudtak alkalmazkodni az új helyzethez, ami azért jelentett problémát, mert minél később sikerül elmozdulni az aktuális állapotukból, annál nehezebb kikerülni a szegénységből, iskolázatlanságból, munkanélküliségből.

A munkaerőpiacról való kiszorulás nagyban függ attól, hogy milyen tulajdonságú munkaerőről van szó. Nyilvánvaló, – főként a modernizálódás és a technika rohamos fejlődése miatt – hogy egyre inkább a szellemi tudás, az intellektuális képességek képviselnek nagyobb értéket, és már kevésbé van szükség a fizikai munkára. A rendszerváltás során átalakul a munkaerő-kereslet: megnő a középfokú végzettség iránti igény, és a 8 osztály, a szakmunkásképző, szakiskolával rendelkezők iránti kereslet csökken. A foglalkoztatási válság érintettjei elsősorban a vállalatok, így az ott dolgozókra terjed ki leginkább a dekonjunktúra, azon belül is leginkább a férfi fizikai dolgozók az érintettek.

Összegezve az eddigieket láthatjuk, hogy a romák a legnagyobb vesztesei a munkaerő-piaci változásoknak. Ez abból adódik, hogy jellemzően alacsony iskolázottságúak, míg a magyarok legalább középiskolát végeztek, illetve nagyobb számban dolgoznak a férfiak, mint a nők, ellenben a nem cigányokkal, ahol kiegyenlítettebb ez az arány. (Kertesi [2005])

A munkanélküliség leginkább fenyegetett csoportjait a pályakezdők és a korán nyugdíjba vonulók alkotják. Az itt említett nyugdíjba vonulók alatt azokat a személyeket értjük, akik legalább a középkorosztályba tartoznak (35 év feletti) és:

- valamilyen betegségben szenvednek, esetleg fogyatékkal rendelkeznek,
- vagy olyan munkakört töltenek be, melynek megszüntetése nem okoz más területeken a vállalatnak pótlólagos veszteséget,
- vagy az adott vállalat munkaerőpiacán nem rendelkezik protekcióval, nincs aki felkarolja őket,

és a vállalat számára ez jár a legkisebb veszteséggel.

Kertesi kutatására támaszkodva megállapítható, hogy a foglalkoztatottság romlásával a pályakezdők elhelyezkedési esélyei is romlanak, mind a teljes népesség, mind a cigány népesség esetén, függetlenül attól, hogy 8 osztályt vagy szakmunkás képzőt végeztek. Emellett a pályakezdők munkába állási lehetőségei sokkal rosszabbak, mint az ugyanolyan végzettségű, de már foglalkoztatott személyeké, arról nem is beszélve, hogy a rendszerváltással járó foglalkoztatási válság hamarabb is érte el őket. Az adatok alátámasztják, hogy a roma pályakezdők helyzete hamarabb és nagyobb mértékben romlik, mint a nem roma pályakezdőké.

Ebben az időben egyfajta kitörési lehetőséget biztosított a korai nyugdíjba vonulás. Azok éltek ezzel a lehetőséggel, illetve azok kerestek rá valamilyen módot, akik nem akartak munkanélkülivé válni, és nem hittek abban, hogy munkahelyet tudnának találni. Az idő előtti nyugdíjazottak nagy részét a rokkantnyugdíjasok teszik ki. A vizsgált 8 évben a teljes népességre vonatkoztatott előnyugdíjazottak száma a férfiak esetében mintegy kétszeresére, a nőkben több mint kétszeresére ugrott. A pályakezdők esetéhez hasonlóan a romáknál a korai nyugdíjazás is már jóval a rendszerváltás előtt megindult.

1993-2003

1993-ra 3,8 millió főre csökkent a foglalkoztatottak száma, mely az 1985-ös évhez képest 1,6 millióval kevesebb, azaz ennyi ember vonult ki vagy szorult ki a munkaerőpiacról. Akik megtehették, azok közül a legtöbben az előnyugdíjazás státuszába menekültek, számuk 1989 és 1993 között 400 ezerrel nőtt. A nyilvántartott munkanélküliek 700 ezres tömege mellett mintegy fél millió ember az inaktívok csoportjába került.

Legelsőként az iskolázatlanok veszítették el a munkahelyüket. A felsőfokú végzettségűekhez képest a gimnáziumot végzőknek 2,5-szeresre, a 8 osztályt végzőknek pedig 5-szörösre nőtt az esélye, hogy elveszítik a munkájukat. Emiatt a cigányok még nagyobb valószínűséggel váltak munkanélkülivé, az országban a munkahelyek 30 %-a, a cigányok esetében a munkahelyek 55 %-a szűnt meg. Az 1993-as év végén kerekén 57 ezer cigányt tartottak nyilván munkanélküliként, amely a magyar munkanélküliek 9 %-át tette ki.

Az 1993-as munkanélküliségi mélypontot követően néhány év elteltével csökkent a munkanélküliek száma. A drasztikus, 14,1 %-os munkanélküliségi arány 1994-ben és 1995-ben 10-11 % között stagnált. Jelentős eredménynek számított, hogy a rendszerváltás következtében kialakult magas munkanélküliséget sikerült az 1993-at követő négy évben mintegy egyharmaddal, közel 200 ezer fővel csökkenteni. Mindez azonban csak a munkaerőpiac látszólagos javulását mutatja, ugyanis idővel sokan elveszítették jogosultságukat a munkanélküli ellátásra. Egyre reményvesztettebbé váltak, még a Munkaügyi Központon keresztül sem találtak állást, így már nem is regisztráltatták magukat az álláskeresői adatbázisban. Ezzel pedig kikerültek az aktív népesség köréből, inaktívvá váltak. A munkaerőpiac javulásának látszata azzal is igazolható, hogy a munkanélküliek számának csökkenésével az inaktívok száma nőtt, illetve a foglalkoztatottsági ráta folyamatosan csökkent. Ebből látszik, hogy nem azért csökkent a munkanélküliek száma, mert több embert foglalkoztattak, hanem azért mert egy jelentős számú népesség kivonult a munkaerőpiacról.

A foglalkoztatottak száma 1993 és 1997 között továbbra is csökkent, majd 1997-től kezdett el valamelyest növekedni a gazdasági aktivitással együtt, ahogy a 3. számú ábra is mutatja. A következő fordulat 2002-ben volt, amikortól, ha kis mértékben is, de újból növekedni kezdett

a munkanélküliség. A nyilvántartott munkanélküliek száma 700 ezerről 364 ezerre csökkent. 2001-ben 9,8 % volt a regisztrált munkanélküliek aránya, azonban a tényleges munkanélküliek száma ennél jóval nagyobb volt.

A 2003-as reprezentatív cigány felmérés adatai (1. táblázat) alapján vizsgálódva a 15-74 éves cigány népesség 21,4 %-a volt foglalkoztatott, szemben az 1993. évi felmérés 22,6 %-ával. A férfi népességből a foglalkoztatottak aránya 28 %, a nők esetén 15,1 %. (Az 1993. évi felméréskor a férfiak aránya 28,8 %, a nők aránya 16,3 %.) Ez alapján megállapítható, hogy a vizsgált 10 év alatt csökkent a cigányok foglalkoztatottsága.

A cigány férfiak és nők foglalkoztatottság a munkaképes korúak százalékában, 1993, 2003 (%)
1. táblázat

Nem	1993	2003
Férfiak	28,8	28,0
Nők	16,3	15,1
Együtt	22,6	21,4

Forrás: saját szerkesztés Kemény et. al. [2004] 101. p. alapján

Érdeemes megvizsgálni 1993 és 2003 között a foglalkoztatást létszám alapján is, ugyanis azt láthatjuk, hogy számokban mérve nőtt a cigányok foglalkoztatottsága 57 ezerről 80 ezerre. A cigány férfiak 37 ezres foglalkoztatottsága 50 ezerre, míg a cigány nőké 20 ezerről 30 ezerre ugrott. Ugyanakkor a regisztrált munkanélküliek száma is nőtt 57 ezerről 90 ezerre.

Összességében kevés cigánynak van munkahelye, és még kevesebbnek van tartós, stabil állása. A munkával rendelkezők nagy részének is csak a munkaerőpiac alsó részein van lehetősége elhelyezkedni. Segéd vagy betanított munkásként a cigány dolgozók 70 %-a, szakmunkásként 22 %-a dolgozik. Ehhez képest fehér galléros munkakörbe csupán 8 %-uk helyezkedett el. Ezeket az arányokat rontja az is, hogy a cigányok alig 60 %-a rendelkezik teljes állással, a többiek félállásban, részmunkaidőben, rendszertelen foglalkoztatással (atipikus munkák) esetleg illegálisan dolgozik a munkahelyén.

2.2 A munkaerőpiac befolyásoló tényezői

A munkaerő-piaci esélyeket alapvetően több tényező is meghatározza. Ezeknek egy része nehezebben megváltoztatható, más részüket pedig születés után az egyéni képességeknek és kitartásnak köszönhetően lényeges mértékben módosíthatóak, illetve alakíthatóak.

A kereseti egyenlőtlenség modellje (%)

2. táblázat

Tényező	Tényezőnek betudható különbség
Demográfia	6,15
Iskolázottság	45,53
Lakóhely	14,75
Iparág	-2,03
Az attribútumoknak betudható	64,39
Az etnikai hovatartozásnak betudható	35,61
Összesen	100

Forrás: Kertesi [1995] 39. p.

A fenti táblázat adatai alapján Kertesi, arra kereste a választ, hogy mely tényezők határozzák meg a munkabér mértékét. Ezek az iskolai végzettség, a lakóhely, a demográfiai jellemzők, a területre jellemző ipar és agráradottságok mellett a diszkrimináció. Az eredményeket felhasználva az oktatás, a területi adottságok és a diszkrimináció kérdéskörökre helyezem a hangsúlyt. Kutatásai alapján a foglalkoztatást is ezek a tényezők befolyásolják hasonló arányban.

2.2.1 Oktatás

A rendszerváltozás következtében a magyar munkaerőpiac jelentősen megváltozott, mely egyik magyarázó tényezőjének az iskolázottságot tartják. Ebben az időszakban az oktatás szerkezete átalakul és a kereseti arányok átrendeződnek. A foglalkoztatási szerkezet átstrukturálódása nem kedvez az alacsony iskolázottságú népességnek.

Az 1971. évi reprezentatív felmérés (2. melléklet) során a vizsgált 25-29 éves és 20-24 éves cigányok 26-27 %-a végezte el az általános iskola 8 osztályát, melyből következik, hogy ekkor a cigányok közel 73-74 %-a analfabéta volt. Az 1993. évi adatok szerint már sikerült elérni azt, hogy a cigányok többsége elvégezze az általános iskolát, ez a 20-24 éves korcsoport 77 %-át jelenti. A cigányok és nem cigányok iskolázottsága közötti olló nagysága leginkább a középiskolai továbbtanulásnál érezhető. Mint ahogy a 3. táblázat is mutatja, a 25-29 éveseknél a középiskolai végzettséggel rendelkező cigányok aránya 2 %, 30-34 éveseknél 2,7 %, a 35-39 éveseknél 2,3 %. A 40-59 éveseknél ez az arány 1,5 % és 1,2 % között mozog. A hetven évesnél idősebbek végzettségi mutatói az 1971-es felméréshez képest nem

sokat javult. Legrosszabb helyzetben azok vannak, akik még az általános iskola 8 osztályát sem végezték el, utánuk azok következnek, akik elvégezték, majd a szakiskolát befejezők jönnek.

A cigány népesség korcsoportjainak iskolai végzettség szerinti megoszlása, 1993 (%)

3. táblázat

Kor	0 osztály	1-7 osztály	8 osztály	Szaktanárs- képző vagy szakiskola	Szakközép vagy gimnázium	Főiskola vagy egyetem	Nincs adat	Összesen
14-19 év	1,5	32,3	55,2	10,4	0,4	0	0,1	100
20-24 év	1,1	22,2	59,7	15,6	1,5	0	0	100
25-29 év	2,5	22,5	59,4	13,2	2,0	0	0,3	100
30-34 év	3,2	26,4	50,0	17,2	2,7	0,4	0,1	100
35-39 év	6,3	39,1	44,4	7,4	2,3	0,2	0,3	100
40-44 év	8,3	36,4	44,7	8,5	1,5	0,4	0,2	100
45-49 év	12,9	44,2	34,8	5,6	1,3	0,9	0,3	100
50-54 év	24,0	47,1	24,8	2,1	1,2	0,4	0,4	100
55-59 év	41,5	35,9	14,9	5,6	1,5	0	0,5	100
60-64 év	46,1	44,2	7,8	0,6	0	0,6	0,6	100
65-69 év	31,5	59,2	4,6	3,8	0,8	0	0	100
70 év felett	50,0	39,4	7,7	1,0	0	0	1,9	100
Összesen	9,4	32,8	45,5	10,4	1,5	0,2	0,3	100

Forrás: Kemény – Havas [1996] 358. p.

Az iskolázatlanság mellett nehezíti a munkaerő-piaci elhelyezkedést az a tény, hogy a szaktanársképző iskola és szakiskola során főleg olyan szakmákat lehet tanulni, amely az évek során már nem hasznosíthatóak, a piacon nincs rá kereslet. Mind az idősebb, mind a pályakezdő cigányok helyzete nehéz a munkavállalás során. Az utóbbiaknak azért, mert a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez kevés az általános iskolai vagy szaktanársképző végzettség. Az idősebbek problémája, hogy nagyrészt még az általános iskolai végzettséggel sem rendelkeznek.

A foglalkoztatási esélyek tehát szoros kapcsolatban vannak az iskolai végzettséggel. Ezt két elmélet is alátámasztja. Egyrészt a munkaadók hosszú távra olyan munkaerőt alkalmaznak inkább, akik rendelkeznek azzal a tudással, képességgel, amivel meg lehet érteni a vállalati információs tőkét. Másrészt az emberitőke-elméletek szerint megállapított, hogy az ember azért tanul, hogy azt a jövőben majd kamatoztassa.

A cigányok esetében a 8 osztály teljesítéséhez/nem teljesítéséhez több tényező is hozzájárul:

- azért nem végzik el időben az iskolát, mert a gyereket az óvodába nem vagy pedig jellemzően 5 éves korukban íratják be, amelynek következtében több idő szükséges a szocializálódásukhoz. Ebből következik, hogy általában egy évvel később, azaz nem 6, hanem 7 évesen kerülnek az általános iskola első osztályába. A helyzetet tovább rontja a gyakrabban előforduló bukások és így az évismétlések száma.
- javítja a lehetőségeket a cigánytelepek felszámolása. Egyrészt a gyerek és az iskola közötti fizikai távolság csökken, másrészt a falvakba vagy városokba beköltözött cigányok egy része képes valamilyen szinten alkalmazkodni a nem cigány társadalomhoz.
- nehezíti az iskola elvégzését, hogy a beás vagy oláh cigányok esetében a gyermek még nem tud jól magyarul. Ez az akadály a magyar nyelvű cigányok esetén is fennáll.
- fontos a cigány szülők iskolához való hozzáállása. 1945 előtt nem tartották szükségesnek az iskola elvégzését, sőt még el is vonták gyermekeiket az iskolától. Úgy gondolták, hogy az iskola semmire sem jó, hiszen ott nem kapják meg a cigány mesterségekhez szükséges tudást. Az 1971. évi felméréskor már fontosnak tartották legalább az írás és olvasás elsajátítását, és azoknak a családoknak, akik már letelepedtek egy ideje, változott a rendszerhez való viszonyuk, és támogatják az általános iskola elvégzését. 1993-ra némi javulás is tapasztalható az iskolázottság terén. (Kemény – Havas [1996])

A továbbtanulási esélyeket jelzi, hogy 1993-ban a teljes népesség viszonylatában 144 255 gyerek végezte el az általános iskolát és 56,2 % jutott középiskolába: 32,0 % szakközépiskolába, 24,2 % gimnáziumba. A javulás az 1989. évi statisztikai évkönyv adatai alapján jól megfigyelhető. Ekkor a 170 891 általános iskolát végzett diák közül 47,4 % jutott be a középiskolába: 27 %-a a szakközépiskolában 20,4 %-a a gimnáziumban tanult tovább.

A 2003-as felmérés az 1993-as felmérés folytatásaként is felfogható. Ekkor a cigány családok 1/5-e engedheti meg magának, – anyagi helyzetéből kiindulva – hogy gyermekét középiskolába járassa, az országos arány ezzel szemben 70-80 %.

A 4. táblázatból látható, hogy a felnőtt lakosság körében elvégzett felmérésben meghatározó különbséget generál a munkanélküliség esetén akár a faji, akár a nembeli hovatartozás. A diszkriminációs vonatkozását később tárgyalom. Az oktatás esetében megállapítható, hogy minél magasabb az elért végzettség, annál kisebb a munkanélküliség valószínűsége. A különbség mértéke igen jelentős: a cigányok körében a 0 általánost elvégzettek és a felsőfokú végzettségűek között 57,5 % a differencia, a nem cigányoknál is több mint 46 %.

Cigány és nem cigány regisztrált munkanélküliségi ráták nemek szerint (%)

4. táblázat

Iskolai végzettség	Cigány			Nem cigány		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
0 osztály	66,67	77,78	72,00	61,6	43,05	49,20
1-7 osztály	61,57	55,84	58,98	26,26	19,25	23,05
8 osztály	49,48	47,12	48,67	19,29	15,94	17,52
Szakmunkás	42,03	33,33	40,16	16,07	14,28	15,55
Középiskola	28,57	26,92	27,87	11,26	8,77	9,91
Felsőfok	16,67	0	12,50	3,88	1,84	2,94
Összesen	50,14	48,90	49,70	14,18	11,22	12,84

Forrás: saját szerkesztés Kemény – Havasi [1996] 372-376. p. alapján

A cigány nők esetében még látványosabb, mivel a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül egy sem regisztráltatta magát munkanélküliként, szemben a 0 általánosnál tapasztalható 77,78 %-kal. Az iskolázottság mértékének növekedésével a regisztrált munkanélküliség csökkenése a nem cigányok esetében eleinte sokkal jelentősebb, később egyenletessé válik, a cigányoknál végig egyenletes, tehát sokkal kiegyensúlyozottabb az eloszlása. Ebből levonható az a következtetés, hogy a cigányoknak nem éri meg olyan mértékben az oktatásra fordítani az energiát, mivel egy sokkal hosszabb folyamat révén biztosítható nagyobb bizonyossággal a munkahely. A nem cigány lakoságnál már az általános iskola elvégzése is szintekkel nagyobb valószínűséget ad a megélhetési körülmények kialakításához.

A magyar közoktatás megújításáért 2008-ban adták ki a Zöld Könyvet, melynek előzményeképpen 2006-ban az Államreform Bizottság (ÁRB) felkérésére több tanulmány is készült az alacsony hazai foglalkoztatás és a közoktatás teljesítménye közötti összefüggés megállapítására. A tanulmányban be is bizonyosodott, hogy a foglalkoztatás javítása nem működik a közoktatás megújítása nélkül. Ezt követően az ÁRB megvitatta a tanulmányokat,

és úgy döntött, hogy indítványozza az Oktatás és Gyermeksegély Kerekasztal (OKA) megalapítását, mely azzal a céllal jött létre, hogy kidolgozzanak egy javaslatcsomagot a magyar közoktatás megújításáért. A könyvben az oktatással kapcsolatban kiemelt főbb problémák:

Általános iskolai problémák

- A rendszerváltás következtében tovább romlott az alsótagozatosok helyzete, azonban az iskolakultúra nem változott. Hatalmas lett az iskolába lépők tanulási képességei között megmutatkozó különbségek.
- A különböző eredetű hátrányokra az iskola nem fektet hangsúlyt, nem kezeli külön a diákokat saját helyzetüknek függvényében, és nem is próbálja a lemaradás okait keresni. Később ennek következménye lesz a lemorzsolódás, vagy a szelektív iskolarendszer kialakulása, amikor is elkülönítik a hátrányos helyzetű, gyengébb képességű gyermekeket a jobb képességűektől.

Középiskolai problémák

- Rontja az iskola hatékonyságát a középiskolában bevett szokásként alkalmazott elkülönítés, kiderült az is, hogy az elkülönítés nem feltétlen a valós képességek alapján történik, hanem a család társadalmi státusza alapján.
- A magyar iskolák egyik legnagyobb hiányossága a lemaradók felzárkóztatásban van.
- Az iskolarendszer nem hozza ki a maximumot a legjobbakból sem.
- A felsőoktatásban való továbbtanulásra kevesebb ösztönzést kapnak mind a tanárok, mind az iskola részéről, mint az általános iskolából a középiskola felé.
- Az érettségi tárgyak nincsenek összhangban a közoktatás fejlődésével, mivel több mint százharminc tárgyból lehet érettségizni, amely igencsak költséges és alacsony a kihasználtsága. A felsőoktatási intézmények igényeit sem elégítik ki, az első években rendszeresen panaszkodnak a tanárok, hogy néha még az értő olvasással sem boldogulnak a hallgatók.

Szakképzés és lemorzsolódás

- A szakiskolák egyre inkább a hátrányos helyzetűek továbbtanulási lehetőségévé váltak, a jobb képességűek inkább a középiskolákba jelentkeznek.
- Szükséges a szakiskolák oktatási rendszerének a megújítása, mivel a leginkább hátrányos helyzetű diákok elhelyezkedési lehetőségeit nagymértékben befolyásolja az iskola oktatási és képzési színvonala. Éppen ezek az iskolák szorulnak a leginkább felújításra, és a finanszírozási források szűkösebbek a többi típusú középoktatási intézményhez képest.
- A szakiskoláknak az adott szak tanítása mellett még szembeülniük kell azzal is, hogy a hátrányos fiatalokat hogyan tudják felzárkóztatni, ugyanis a tanulók 3/4-ének így is gondja van az írással, olvasással és a matematikával.
- Sokkal magasabb a lemorzsolódási arány, mint a középiskolákban. Ezekre a fiatalokra a munkaerőpiac nem igazán tart igényt.
- A rendszerváltás után megnőtt a középiskolát végzők száma. A szakiskolák speciális készsége egyre inkább leértékelődött és az általános készségek iránt nőtt meg az igény.

Esélyegyenlőség, deszegregáció

- Területileg egy helyre csoportosul és szegregálódik a mélyszegénységben élők köre, és ebből következik ezen rétegek iskolai koncentrációja is. Az azonos helyzetűek egy iskolába járása maga után vonja azt is, hogy nem tudnak a társadalmi többség mindennapjaiba szocializálódni.
- Az általános iskolákban a roma tanulóknak nagyjából az egyharmadát oktatják szélsőségesen szegregált körülmények között, ami azt jelenti, hogy az osztályoknak többségét vagy akár egészét ők teszik ki. Valószínűleg hasonló arányok jellemzik általában a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók oktatási körülményeit is.
- A pedagógusok fatalizmusa sem segíti a változtatást, mivel képzésük során nem készítették fel őket erre a helyzetre, és az iskolákban olykor a legelemibb feltételek sem adóttak, sokszor úgy gondolják, hogy nem lehet mit tenni, nem tudnak segíteni a halmozottan hátrányos helyzetűeken.

- Az elit és a középosztálybeli családoknak több lehetőségük van gyermekeik mobilizációjára, így nagy nyomást gyakorolnak az iskolákra annak érdekében, hogy hátrányos-, illetve halmozottan hátrányos helyzetű tanulók ne járjanak oda. Ha igényüket nem veszik figyelembe az igazgatók, elviszik gyermekeiket más intézményekbe. (Oktatás és Gyermeksegély Kerekasztal [2008])

A Zöld Könyv minden területre kiterjedően megfogalmazza a megoldási javaslatait, azonban leszögezi, hogy a változás, és az oktatás átalakítása hosszadalmas folyamat. A tennivalók kategorikus alkalmazásával is csak több év múlva lehet majd érezni az első pozitív hatásokat, a teljes megújulás pedig a most született generációknak az iskolai rendszerből való kikerülésével fejeződik be. A folyamat költséges, és a politikai változások függvényében nehezen megvalósítható, mivel több cikluson átívelő elköteleződésről van szó.

2.2.2 Területi elhelyezkedés

A 3. számú mellékletből látható, hogy Magyarországon a romák száma az 1993-as felméréskor 468 000 fő, mely 2003-ra 570 000 főre nőtt. A romák népességben belüli megoszlása mintegy 1 %-kal, 5,62 %-ra nőtt, mindez a romák létszámában végbement 21,8 %-os növekedésnek, míg a nem-romák esetében 3,4 %-os csökkenésének következménye.

A roma népesség területi megoszlása régióként, 1993, 2003, 2001 (%)
5. táblázat

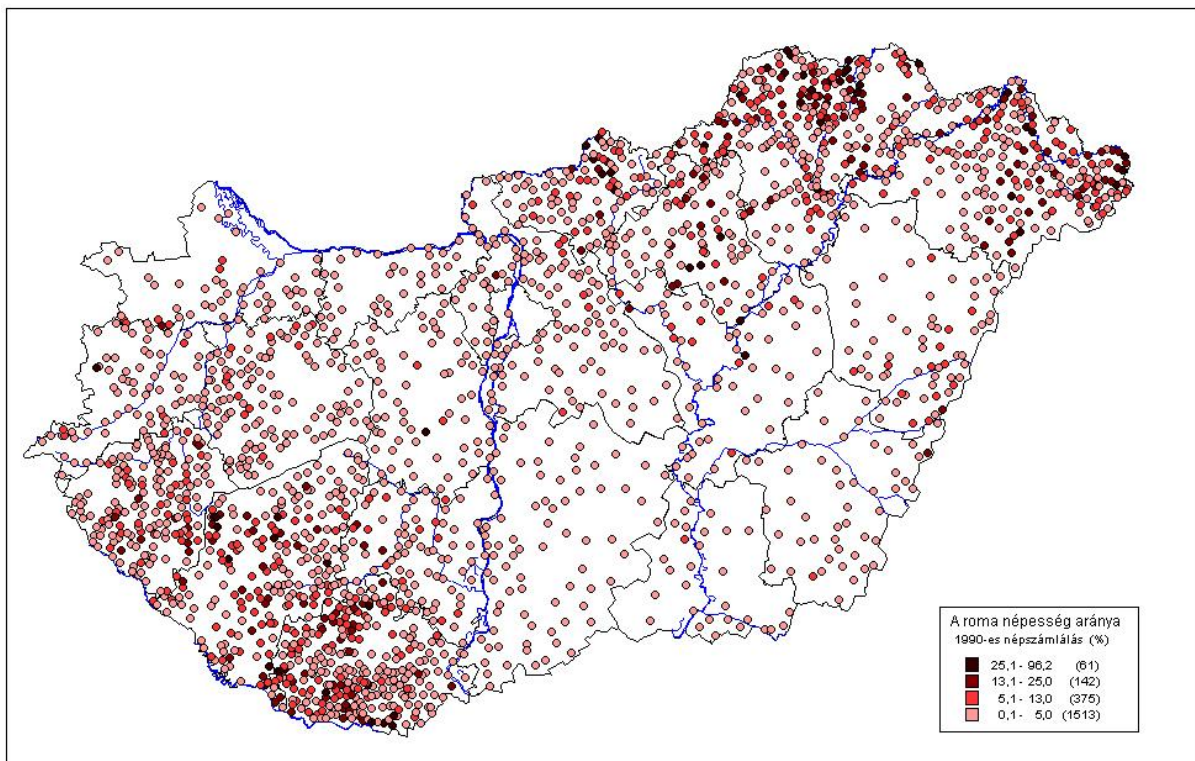
Régiók	1993	2003	2001
Észak	24,36	32,11	35,16
Kelet	19,87	19,65	21,80
Alföld	11,97	9,47	10,81
Budapesti iparvidék	18,16	17,72	15,58
Dél-Dunántúl	22,86	17,54	11,98
Nyugat-Dunántúl	2,78	3,51	4,65
Összesen	100	100	100

Forrás: saját szerkesztés a 4. melléklet alapján

A KSH 2001-es adatai 190 046 főről számolnak be, mely nagy mértékben tér el az előzőektől. Összességében megállapítható hogy a 2001-es census eredményeinek számszerű

összevetése a másik két kutatással nehezen valósítható meg, amely a vizsgálat során alkalmazott metodológiai megközelítések különbözőségéből adódik.

A roma népesség területi eloszlásának vizsgálata során hat régióra (az egyes régiókba tartozó megyéket lásd: 4. melléklet magyarázata) bontották Magyarországot. A cigányság területi eloszlása nem egyenletes, egyes területeken nagyobb, míg máshol kisebb számban fordulnak elő (2. táblázat). 1993-ban közel felük az északi régióban, illetve a Dél-Dunántúlon él, és csupán 2,78 %-uk lakik Nyugat-Dunántúlon. A másik alacsony értéket Alföld adja a maga 11,97 %-ával. A többi területen nagyjából egyenletesen, 18-19 % körül oszlanak el. 10 évvel később még mindig az északi régióban vannak a legtöbben, arányuk jelentősen, 32,11 %-ra nőtt. Ez a változás nem abból adódik, hogy magához vonzotta a többi térségből a romákat, hanem abból, hogy a már említett cigány népesség növekedése erre a területre koncentráldott.

4. ábra: A roma népesség területi elhelyezkedése Magyarországon, 1990

Forrás: Magyar Agora [2005]

A második helyen már nem a Dél-Dunántúl, hanem a keleti régió áll 19,65 %-kal. Nyugat-Dunántúl és az alföldi régió továbbra is a cigányok által a legkevésbé lakott területek közé

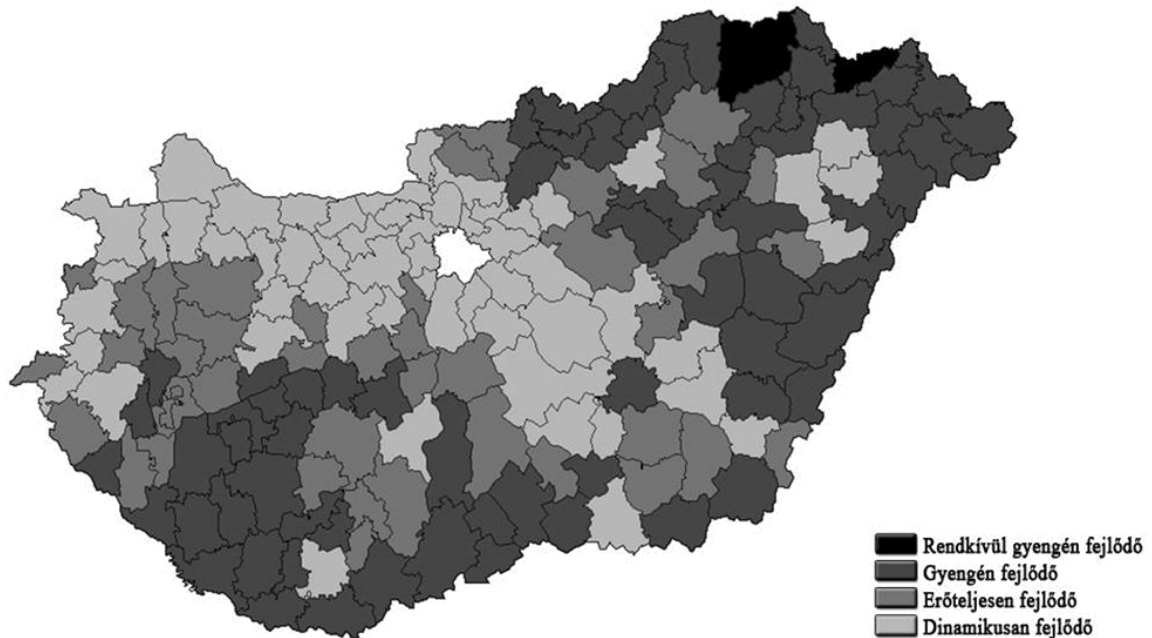
tartozik. Abszolút számokban mért csökkenés a Dél-Dunántúlon (7 000) és az Alföldön (2 000) figyelhető meg. A 2001-es KSH elemzés tendenciáját tekintve illeszkedik az 1993-2003 roma népesség területi megoszlásának változásához. A 4. ábra jól szemlélteti a fenti táblázat adataiból kiderült tendenciát, miszerint a főváros mellett az északi és a dél-dunántúli területeken koncentrálnak a romák.

Cserti Csapó Tibor tanulmányában azt vizsgálta meg, hogy egyes területeken miért olyan nagy, míg máshol miért sokkal kisebb a cigányok koncentrációja az össznépességhez viszonyítva. Természetföldrajzi és társadalmi-gazdasági okokat nevezett meg, és a következő megállapításokra jutott:

- Utal Hermann Antal 1893-as cigányösszeírásról készített elemzésére, melyben megállapításra kerül, hogy a cigányok Erdélyből való bevándorlásuk során két területre csoportosulnak, egy hegyvidékire és egy síkságira, mely – ismerve a „cigány természetet” – nem megfelelő. Valószínűsíthető, hogy a megélhetőségük, illetve a mesterségükhöz szükséges alapanyagok könnyebb beszerzése miatt telepedtek meg ezeken a területeken.
- Társadalmi-gazdasági környezetként megemlíthető ok a termékeikre való kereslet, a felvevő piac elhelyezkedése.
- A feudális kor durva rendeletei miatt a különböző közigazgatási egységek másként viszonyultak a cigánysághoz, így olyan területekre igyekeztek húzódni, ahol kevésbé érték el őket az állam rendelkezései.
- Az ország különböző területeinek fejlettsége, szerkezete is nagyban befolyásolhatta a cigányok letelepedését. A cigány iparnak nem kedvezett sem a fejlettebb ipar, agrárgazdaság, sem a földművelő gazdaság.

Az 5. ábra Magyarország különböző fejlettségű területeit mutatja be, megkülönbözteti a rendkívül gyengén fejlődő, gyengén fejlődő, erőteljesen fejlődő és dinamikus fejlődő kistérségeket. Összehasonlítva ezt a cigányok területi eloszlásával (4. ábra, 5. táblázat), megállapítható, hogy Magyarország fejletlenebb térségei és a cigányok koncentráltabb elhelyezkedése között szoros a korreláció. A kistérségek fejlettségi szintjei betudhatóak a közlekedési hálózat infrastruktúrájának is (5. melléklet). Az M1-es, Budapest és M5-ös autópálya mentén meghúzható egy vonal, amely jól mutatja a fejlődési potenciát. Az M7-es,

M3-as és M9-es autópályák nem vonzzák a tranzitforgalmat, így az üzleti lehetőségek nem olyan kimagaslóak, a nemrégiben elkészült M6-os hatását még nem érzékeljük.

5. ábra: Fejlődési zónák Magyarországon 1996 és 2007 között

Forrás: Tánczos [2010] 411. p.

- Hatással volt a területen élők befogadó készsége és az ott élő nemzetiségiak. Például német területen alig-alig vannak cigány közösségek, mert ismerve a német mentalitást, tudjuk, hogy egy zárt közösség.
- Cserti utolsóként említi meg a történelmi folyamatok hatását: a koncentrálnódott területi eloszlás okának nevezi meg az állam hozzáállását, intézkedéseit. (Ilyen intézkedés például az 1961-es határozat, mely a nem megfelelő cigány településeket számoltatta fel, ezután a betelepítések nagy része a környező falvakba irányult.) (Cserti Csapó [2008])

Dél-Dunántúl

Az ország dél-dunántúli területe, a Duna, Dráva és a Balaton között fekszik, a horvát határral szomszédos. Közigazgatásilag három megyét foglal magába: Baranya, Tolna és Somogy megye. Területe összesen 14 169 km², ami az ország mintegy 15 %-át teszi ki. A magyarok 1/10-e lakik itt életvitelszerűen, az egy km²-re jutó lakosok száma 70 fő, amely országos

viszonylatban a legalacsonyabb népsűrűséget jelenti. A Dél-Dunántúl 24 kistérségből áll (az országban összesen 168 db van), amely a megyék szerint rendre 9, 10 és 5 arányban oszlik el. Ezeket 654 település alkotja, közülük 35 városi státuszú, a többi község. A magas számú községből adódik a jellemzően aprófalvas településszerkezet, hiszen az esetek több mint felében a lélekszám nem éri el az 500 főt (törpe falu). A helyzetet tovább súlyosbítja a viszonylagos területi elzártság is, hiszen a falvak közel harmada zsáktelepülés. (Arany Orsolya – Gyurokné Dr. Bódi [2004])

A roma népesség területi megoszlása a Dél-Dunántúlon, 2003

6. táblázat

Megyék	Össznépesség (fő)	Cigányok száma (fő)	Megyén belüli megoszlás (%)	Országos területi eloszlás (%)
Baranya	398 769	28 900	7,10	5,08
Somogy	329 527	29 600	8,80	5,20
Tolna	242 878	11 900	4,80	2,09
Összesen	971 173	70 400	7,25	12,37

Forrás: saját szerkesztés Kemény et. al. [2004] 14-15. p. alapján

A 2003-as adatokat (6. táblázat) figyelembe véve Dél-Dunántúlon 971 173 fő él, ezen belül 70 400 cigányt tartottak nyilván. Országos viszonylatban a régióban a roma népesség 12,37 %-a található. Megállapítható, hogy a régió belül Baranya és Somogy megyében (7,1-8,8 %) nagyobb arányban van jelen a cigány kisebbség, mint Tolna megyében (4,8 %), ezzel párhuzamosan az országos területi eloszlás esetében is magasabb arányt képviselnek.

A cigányok által jelentősen lakott területek a Dél-Dunántúlon:

- Dráva-mellék: A siklósi városkörnyék és annak környékét foglalja magába, melyen mintegy 7 000 cigány él.
- Zselic-Hegyhát: a Dráva-mellékhez hasonlóan ez is jellemzően aprófalvas terület. 6 500 cigány lakja.
- Belső-Somogy: Szintén kedvezőtlen a területi adottságokkal rendelkezik, főként agrár jellegű területek képezik. Körülbelül 7 500 cigány lakja,
- A Balaton határterülete (Kocsis – Kovács [1991])

A régió a cigányok tekintetében sűrűn lakott terület, számos olyan falu található, amelyben 100 lakos közül, több mint 20 roma. Néhány esetben előfordul a 100 %-ban kisebbség által lakta település is. (pl.: Alsószentmárton).

A cigányság döntően a külvilágtól elszigetelt kis lélekszámú településeken él. Ez az arány kb. 60 % az országos 38 %-kal szemben, amely nagymértékben megnehezíti a normál életvitelhez szükséges alapkörülmények biztosítását, mivel a munkavégzésre jellemzően nagyobb városokban adódik lehetőség. A városi cigányság sincsen jobb helyzetben, általában egy-egy területen koncentrálódnak, amelyek a települések legelmaradottabb részei, a lakások az esetek döntő többségében felújításra szorulnak, az alapvető higiéniai feltételek sem adóttak. A környezet befolyásolja a munkaerő-piaci elhelyezkedési lehetőségeket és a karrierpályát is. A cigányok halmozottan hátrányos helyzetben vannak, mivel az oktatási rendszer sem képes biztosítani számukra azt a képzést, amely ellensúlyozhatná a mindennapi életvitelük helyszínének negatív impulzusait.

2.2.3 Diszkrimináció

„Munkaerő-piaci diszkriminációnak nevezzük azt, ha a munkáltatók azonos minőségű termelési tényezőket – azonos tudású, egyforma tapasztalattal rendelkező, és más fontos szempontból sem különböző munkavállalókat – eltérő módon értékelnek: különböző eséllyel alkalmazzák, vagy eltérően fizetik meg őket.” (Kertesi [2005] 160. p.)

A diszkrimináció fontos befolyásoló tényező a munkaerőpiacon, mivel minden ember alapvetően érintett az előítéletek által. Ennek ellenére nem a legfontosabb magyarázó tényező a társadalom inaktív tagjainak a munkaerőpiacról való kiszorulásának, illetve meg nem jelenésének, ami európai szinten is kimagaslónak számít. (KSH [2010]) A diszkrimináció elsősorban nem a fizetések mértékében nyilvánul meg, hanem a felvételi és az elbocsátási eljárások során. A hátrányos megkülönböztetéssel szemben a törvény erejével is fellépnek. Az 1992. évi XXII. törvény, a Munka törvénykönyve vette fel Magyarországon először a diszkrimináció tilalmát. A törvénykönyv szerint a munkavállalók között tilos különbséget tenni a nem, kor, nemzetiség, faj, származás, vallás, politikai meggyőződés és tagság alapján, amelyet az 5. §-ban fektet le. (Lehoczkyné [2003]) Ebből kifolyólag a diszkrimináció empíriákkal is az egyik legnehezebben kimutatható, nincsen rá egységes gyakorlat

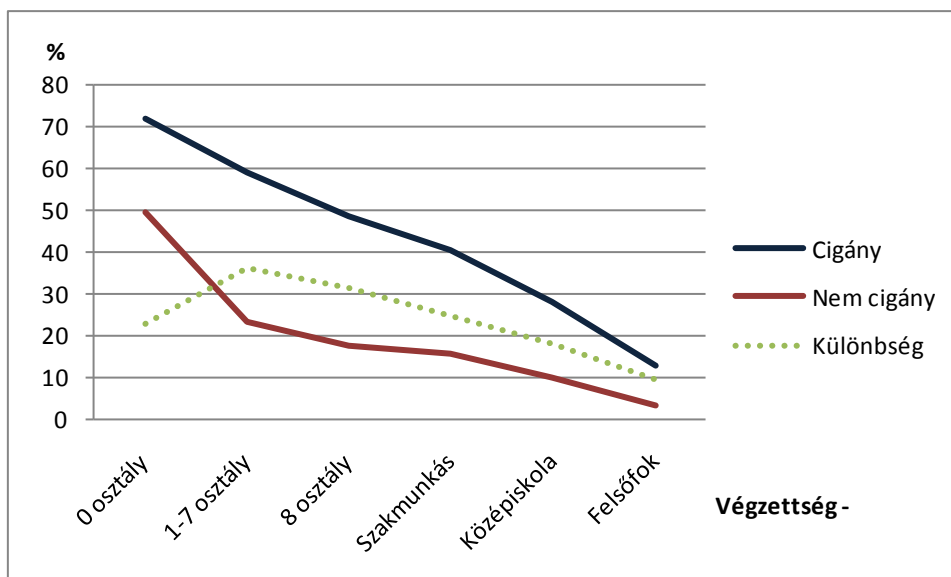

nemzetközi szinten sem, bár a diszkriminációs indexet igyekeznek honosítani, hazánkban a KSH által készített munkaerő-felméréseknek csak 2007-től képezi részét. Természetesen vannak más kutatások is, mint a Gallup intézet intollerancia-indexe, azonban ez is csak 1997-től áll rendelkezésre, vagy a Kemény által készített, szélesebb körű kimutatás 1993-ból.

Az alábbi diszkrimináció típusokat különböztetik meg: származás, vallás, politikai hovatartozás, iskolai végzettség, egészségi állapot, nem, életkor és családi körülmény. A gyakorlatban az álláskeresés során szembesülhetnek ezzel a jelentkezők, mivel a munkáltatók a költséghatékonyabb felvételi eljárást preferálják. Ekkor nem tudják, vagy nem akarják bonyolult felvételi eljárással kiszűrni a valós tudást, ezért rá vannak kényszerülve, hogy az egyéni megítélést háttérbe szorítsák, és különböző, kívülről jól megfigyelhető egész csoportokra érvényes jegyek alapján döntsenek. Amennyiben a munkáltatók úgy gondolják, hogy esetünkben például a romák között statisztikailag kisebb valószínűséggel találnak megfelelő munkaerőt, akkor az egész csoportot figyelmen kívül hagyják. Nem a munkáltatók személyes rokon- vagy ellenszenvén múlik, – bár sokszor ez is hangsúlyozott szerepet tölt be – hogy felvesznek-e cigány dolgozót, hanem a rasszbeli hovatartozás, mint relatíve olcsó csoportszűrő következménye.

Egyes munkakörök előfeltévéseként bizonyos szintű iskolai végzettséget követelnek meg, mivel köztudott, hogy a cigányok között az átlagos képzettség alacsonyabb a többségi társadalomhoz képest, ezért a rasszhoz kapcsolt jegyek között ez is megjelenik, így még nagyobb az esélye annak, hogy ennek következtében nem mellettük döntenek a felvételi során.

Az 6. ábra a kisebbség és a többségi társadalom tagjainak regisztrált munkanélküli arányát mutatja be a végzettség tekintetében, jól leolvasható, hogy a magasabb iskolai képzés alacsonyabb munkanélküliséggel jár együtt, azonban hatalmas különbség tapasztalható a faji hovatartozás tekintetében. Az iskolába nem járt cigányoknál tapasztalható 72 %-os rátával szemben a nem cigányoknál 50 % a munkanélküliség. A pontozott vonallal jelölt különbség a diszkriminációt mutatja az iskolázottság függvényében rassz alapján.

6. ábra: Cigány és nem cigány regisztrált munkanélküliségi ráták (%)

Forrás: saját szerkesztés Kemény – Havasi [1996] 372-376. p. alapján

A legkimagaslóbb érték azoknál adódik, akik elkezdték az általános iskolát, de nem fejezték be, itt több mint 35 %, majd fokozatosan zárul az olló, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között ez lecsökken 10 % alá. Ezzel nem magyarázható teljes egészében a faji hovatarozásbeli diszkrimináció, azaz ez önmagában nem egy komplett diszkriminációs-index, ugyanis e mellett a lakóhely és a demográfiai tényezők is befolyásolják a foglalkoztatottságot. A három tényező együtt 65 %-ban magyarázza a munkanélküliségi különbséget a cigányok és a nem cigányok között. (Kertesi [1995] 39. p.) A maradék több mint 30 % az etnikai hovatarozásnak tudható be, amely már a diszkrimináció mértékét mutatja Magyarországon.

A foglalkoztatási diszkrimináció mindenhol jelen van, de különösen erős azon régiókban, ahol nagy a verseny az alacsonyabb képzettséggel betölthető állások iránt. A cigányság, ahogyan az az előző alfejezetben is látható, főleg ezekben a szegényebb kistérségekben tömörülnek, így a legfeljebb 8 osztályt elvégzettek körében a többség által szembesült munkanélküliség problémája a legkönnyebben úgy oldható meg, ha egy alacsonyabb képzettségű kisebbséget, azaz a romákat diszkriminálják a munkaerőpiacon. Ebből adódik a legfeljebb 8 osztályt végzett cigányok és nem cigányok közötti nagy különbség a munkanélküliségi ráta esetében. (Ábrahám – Kertesi [1996])

3 EMPIRIKUS KUTATÁS ÉS TAPASZTALATOK

Dolgozatom utolsó fejezetében a cigányság helyzetét vizsgálom meg saját tapasztalataim és egy empirikus kérdőíves kutatás segítségével. Arra keresem a választ, hogy a fentebb leírt szakirodalmi megállapítások mennyiben és milyen módon tükrözik az általam látott és érzékelt valóságot, és esetleg személyes ismereteim és tapasztalataim mennyiben térnek el azoktól. A kutatás során arra is kitérek, hogy az előző fejezetben felvázolt problémákat a vizsgált alanyok érzékelték-e, és ha igen, akkor milyen módon, mekkora mértékben.

3.1 A kutatás módszertana és célcsoportja

A kutatás során 13 kvalitatív mélyinterjú vizsgálatot végeztem. A felmérés nem reprezentatív és nem is nyújt általánosítható statisztikai jellegű eredményeket, ugyanakkor az eddigi bemutatottak bővítését, a folyamatok megértését vagy a szakirodalmi állítások árnyalását szolgálhatja.

A minta főbb jellemzői

7. táblázat

	Nem	Kor	Családi állapot	Lakhely
1	Nő	26	élettársi kapcs.	Bükösd
2	Nő	30	élettársi kapcs.	Pécs
3	Nő	35	hajadon	Várad
4	Nő	46	özvegy	Bükösd
5	Nő	49	elvált	Bükösd
6	Nő	54	elvált	Szigetvár
7	Nő	62	elvált	Bürös
8	Férfi	23	élettársi kapcs.	Bükösd
9	Férfi	28	nős	Helesfa
10	Férfi	34	nős	Szigetvár
11	Férfi	37	nős	Simonfa
12	Férfi	50	nős	Szigetvár
13	Férfi	53	özvegy	Komló

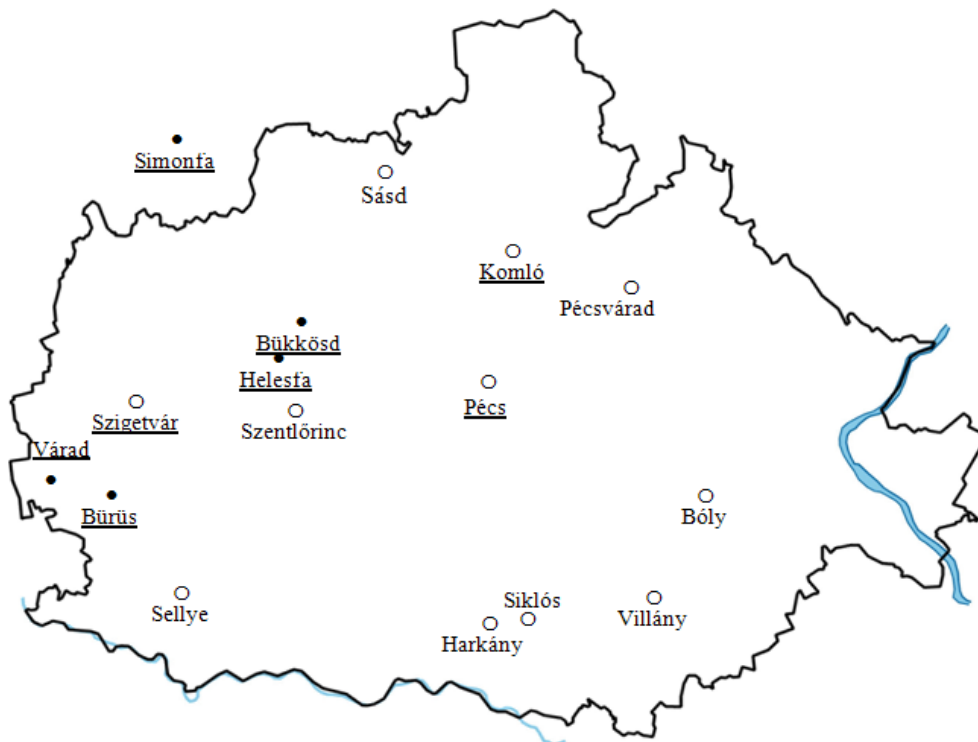
Forrás: saját szerkesztés

Hozzá kell tenni, hogy mélyinterjú vizsgálatot cigányság körében nehéz végezni, sokkal nehezebb ezt a társadalmi csoportot megszólítani, mint más rétegeket. A felmérés alanyainak felkérése során olyan roma származású embereket választottam ki, akik több ismerv alapján

különböznek egymástól, ezzel lehetővé téve a szélesebb körben való vizsgálódást. Ennél fogva különböznek a nem, az életkor, a családi állapot, az iskolai végzettség és a lakóhely tekintetében is.

A 7. táblázatban látható, hogy a megkérdezett nők esetén a legfiatalabb interjúalany 26 éves, a legidősebb 62. A férfiaknál ez 23 és 53 év. Az interjú – amellett, hogy a kiválasztott alanyra összpontosít, – kitér a közelebbi családtagokra (feleség/férj, gyerekek) és az egy háztartásban élőkre is. Annak érdekében, hogy minél szélesebb körből kapjunk válaszokat, a családi állapot tekintetében is a differenciáltságra törekedtem.

A lakóhely szerinti kiválasztás során egyik szempontomnak azt tekintetem, hogy főleg Baranya megyén belül végezzem a felmérést, ezzel egy koncentráltabb területet tudok vizsgálni. Másik szempontom szerint azt a célt tűztem ki, hogy az alanyok egy része falun illetve községben, a másik része pedig városban lakjon. És harmadszor az is szerepet játszott, hogy olyan területekről kérdezzek meg embereket, amelyet magam is jól ismerek.

7. ábra: A felmérés alanyainak lakóhelyei Baranya megyében

Forrás: saját szerkesztés

Ez alapján a 13 interjúalanyból 5 személy városban (Komló (1), Pécs (1), Szigetvár (3)) lakik, 8 személy községben (Bükkösd (4), Bűrös (1), Helesfa (1), Simonfa (1), Várad (1)). A városok és falvak elhelyezkedése jól látható a 7. ábrán, a kiválasztott településeket aláhúzással jelöltem.

3.2 Eredmények, következtetések

A mélyinterjú a második fejezetben taglalt 3 munkaerőpiacot befolyásoló tényező vizsgálatára épült, emellett kitért a családszerkezetre, az egy háztartásban élők számára, ezen belül az aktívan dolgozók számára és az egyéb bevételi forrásokra, mint az állami támogatások és a szürke- vagy feketegazdaságra is. (A kérdőív a 6. mellékletben található meg) Ez alapján elsőként felvázolom a megkérdezettek jelenlegi munkaerő-piaci helyzetét, majd a 3 tényező területén tett megállapításokat foglalom össze.

Munkaerő-piaci jellemzők

A megkérdezettek közül jelenleg heten rendelkeznek bejelentett munkahellyel, négyen munkanélküliek és ketten rokkantnyugdíjasok. A foglalkoztatottak szociális gondozó és ápolónő, konyhai kisegítő, szakápolónő, házmester (Olaszországban), sofőr, szakács és önkormányzati dolgozó munkakörben helyezkedtek el, mely jól látható a 8. táblázatban.

A foglalkoztatottak közül három nő és négy férfi. Mindannyian több éve dolgoznak a szakmájukban és ami még fontosabb, hogy tartósan ugyanaz a munkaadójuk. Korábban mindhárom nőnél és a férfiak közül kettő esetben nagyon ritkán történt munkahelyváltás, illetve egy-egy munkahelyen huzamosabb ideig (több éven át) dolgoztak. Csupán két férfinél tapasztalható a gyakori munkahelyváltás. Fontos megjegyezni azt, hogy korban a foglalkoztatott férfiak közül ők a legfiatalabbak (23 és 28 év), valószínűleg ennek is betudható a mobilabb munkavállalási hajlandóság, nem elégednek meg egy munkahellyel, az ideálisat keresik. A munkanélkülieket vizsgálva két férfi és két nő interjúalany van. Sűrűn váltogatják a munkahelyüket, sokszor alkalmi munkát végeznek. A két női rokkantnyugdíjas elégedett a volt munkahelyeivel.

A minta jellemzői a foglalkoztatottság tekintetében

8. táblázat

	Nem	Kor	Gazdaságilag aktív	Foglalkozás
1	Nő	35	foglalkoztatott	szociális gondozó és ápoló
2	Nő	46	foglalkoztatott	konyhai kisegítő
3	Nő	49	foglalkoztatott	szakápolónő
4	Férfi	23	foglalkoztatott	házmester (Olaszországban)
5	Férfi	28	foglalkoztatott	sofőr
6	Férfi	37	foglalkoztatott	szakács
7	Férfi	53	foglalkoztatott	önkormányzati dolgozó
8	Nő	26	munkanélküli	-
9	Nő	30	munkanélküli	-
10	Férfi	34	munkanélküli	-
11	Férfi	50	munkanélküli	-
	Nem	Kor	Gazdaságilag inaktív	
12	Nő	54	rokkantnyugdíjas	-
13	Nő	62	rokkantnyugdíjas	-

Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezett 13 roma származású alanyból heten állították azt, hogy nagyon nehezen találnak munkát. Ezt a városban és a községben lakók körében is így gondolják. Fő okként jelölték meg a magas fokú munkanélküliséget, a szükséges családi háttér hiányát és a diszkriminációt. Négyen konkrét okokat jelöltek meg, amiktől függővé tették az elhelyezkedés nehézségének kérdését. Ebből a két legidősebb nő könnyebbnek gondolja az elhelyezkedést, – bár már rokkantnyugdíjasok – mert életük során csak néhányszor váltottak munkahelyet, sikerült hosszú távon egy helyen munkát végezniük. A harmadik interjúalany úgy gondolja, hogy a szakma függvénye az elhelyezkedés lehetősége, ő szerinte jó szakmát tanult ki, ezért nem is volt problémája a munkanélküliséggel. A negyedik interjúalany szerint sok minden az akaraton múlik, ha valaki komolyan akar dolgozni és tesz is ezért, akkor nagy valószínűséggel talál magának munkát. Végezetül ketten állították azt, hogy könnyen találnak/találnának munkát. A 26 éves nő és a 23 éves férfi is a korát jelölte meg, mint amely számukra előnyösebb tényező.

A megkérdezettek közül öten semmilyen állami támogatásban nem részesülnek, a többieknél a következők figyelhetők meg: munkanélküli járadék, gyes, családi pótlék, megelőlegezett tartási díj, gyermekvédelmi segély. A feketemunkából származó jövedelemforrással kevesen

élnék. Jelenleg három ember dolgozik illegálisan, hárman vallották azt, hogy régebben dolgoztak feketén, kettőnek nincs rá lehetősége a jelenlegi munkájuk miatt, és öten állították azt, hogy még sohasem dolgoztak feketemunkában. Hozzá kell tenni, hogy ez esetben a válaszok persze nem feltétlenül mutatják a valóságot, mivel a kérdés olyan illegális tevékenységre utal, amit az emberek nem szívesen vállalnak fel, még ha anonim kérdőívről is van szó, így nagyon plasztikusan kell kezelnünk az esetleges megállapításokat. .

Iskoláztatottság

Az általam megkérdezett interjúalanyok iskolai végzettsége az alábbi 9. táblázatban látható nem és kor szerinti összetétel alapján. A szürke terület jelöli azokat a mezőket, amikre a kutatásom során nem volt egyetlen egy alany sem.

A minta jellemzői az iskolázottság tekintetében

9. táblázat

Kor	8 osztály		Szakmunkás képző vagy szakiskola		Szakközép vagy gimnázium		Összesen		Összesen
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
20-29			1	1	1		4	1	5
30-39			2	2			1	2	3
40-49				1		1	1	2	3
50 év felett	2	1		1				2	2
Összesen	2	1	3	5	1	1	6	7	13

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatból jól látható, hogy a megkérdezettek több mint fele, mintegy 8 fő végezte el az általános iskolát és a szakmunkásképzőt vagy szakiskolát. A 8 osztályt hárman, a gimnáziumot pedig ketten járták ki. Interjúalanyaim között nem volt olyan, aki 1-7 osztályt vagy egyetemét végzett volna.

A nemenkénti iskolai végzettség majdnem kiegyenlített. A 8 osztályt 2 férfi és 1 nő, a szakmunkásképzőt vagy szakiskolát 3 férfi és 5 nő, míg a szakközepet vagy gimnáziumot 1 férfi és 1 nő végezte el.

Az adatok egybe esnek a 2. fejezetben bemutatott szakirodalmi megállapítással, amely szerint a romák nagy része alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, hiszen láthatjuk, hogy a 13 interjúalanyból 11 csak a szakmunkásképzőig, szakiskoláig jutott el. Ezen adatokból azonban nem lehet megállapítani, hogy a romák körében vajon a férfiak vagy a nők képzettsége magasabb, ehhez sokkal nagyobb mintaszám lenne szükséges.

A táblázatból az is megállapítható, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettséggel az idősebb generációk rendelkeznek, míg a fiatalabbak képzettsége némileg magasabb, de legtöbben így sem jutottak el az érettségiig. A megkérdezett családokban a nagyszülők 8 általános vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, az interjúalanyok és a velük hasonló korú családtagok (testvérek, férj/feleség, élettárs), illetve azok a gyerekek, akik már betöltötték 25. évüket, nagyrészt szakmunkásképző vagy szakiskolát végeztek. A 25 év alatti gyermekek – korukból kifolyólag – óvodába vagy általános iskolába járnak, emellett ketten egyetemisták. A 49 éves, gimnáziumot végzett interjúalany mindkét gyermeke már a felsőfokú szakképzésben vesz részt jó eredményekkel. Ezek az információk és Kemény felmérései alátámasztják azt a tendenciaszerű megállapítást, hogy a romák körében az iskoláztatottság generációról generációra javulást mutat, de csak lassú ütemben.

Területi elhelyezkedés

Mivel általánosan megállapítható, hogy a munkavégzésre jellemzően a nagyobb városokban adódik lehetőség, ezért talán nem is kérdéses, hogy a faluban élő, többségében roma származású emberek elhelyezkedési lehetőségei jelentős mértékben szűkebbek, főként ha figyelembe vesszük Magyarország fejlődési zónáit, amelyek ezeken a területeken rendelkeznek a legkisebb fejlődési potenciállal. Ennek ellenére – ahogyan azt a 2. fejezetben is részleteztem – a városi roma népesség sincsen jobb helyzetben.

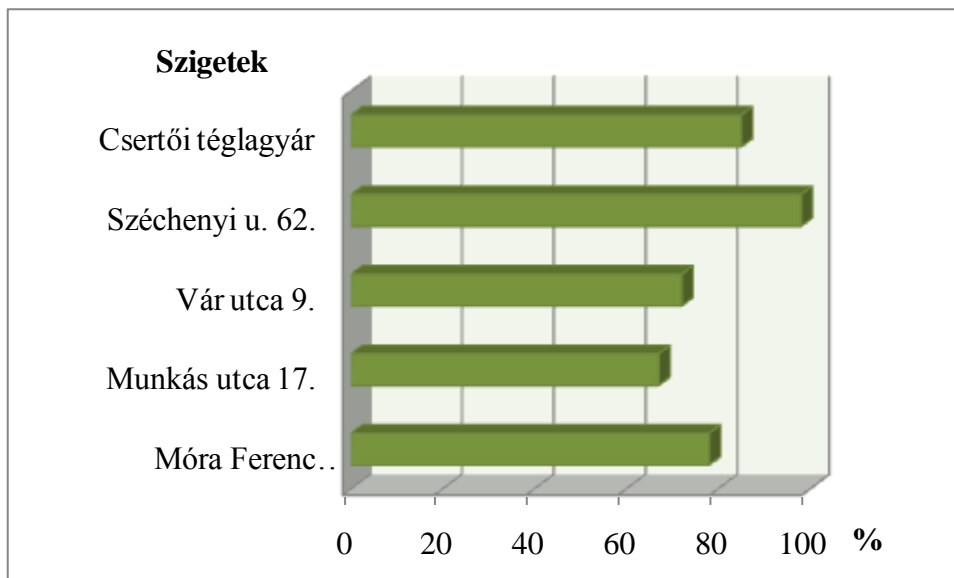
Baranya megye 9 (komlói – mohácsi – pécsi – pécsváradi – sásdi – sellyei – siklói – szentlőrinci – szigetvári) kistérsége közül a szigetvári kistérség a legrosszabb helyzetű kistérségek közé tartozik, ezért fontosnak tartom a főbb adatainak ismertetését. Statisztikai körzete 46 települést foglal magába. A 2001-es KSH népszámlálás adatai szerint a kistérség létszáma 11 353 fő. 2007-ben az Eco-Cortex által készített felmérés 11 345 főt számolt. Ez csupán 8 fővel tér el a 2001-es felméréstől. A 0-18 év közöttiek 2007-ben 1957-en voltak.

Szigetvár etnikai összetételét figyelembe véve a városban lakó népesség mintegy 3,12 %-a roma származású lakos. (KSH [2001]) Emellett horvát (0,7 %) és német (0,7 %) kisebbség is megtalálható. Ezek a részarányok a lakosságon belül nem számottevőek. (Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület [2008])

A szigetvári önkormányzat a saját és a Cigány Kisebbségi Önkormányzat adataira támaszkodva a városon belül úgynevezett „szigeteket” különített el, amely a veszélyeztetett övezeteket jelentett, így különös figyelmet érdemelnek a szegregátummá válás elkerülése érdekében. Jelen esetben szegregátum az a terület, ahol mind az aktív korú népességen belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők, mind a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya meghaladja az 50 %-ot. A szigeten lakók romák aránya magas, mintegy 67-98 % közötti. Ezzel szemben a városban lakó romák átlagos aránya 33 %.

Az önkormányzat a következő területeket különítette el: Móra Ferenc lakótelep; Munkás utca 17.; Vár utca 9.; Külterület (Csertői téglagyár, Szőlőhegy); Széchenyi u. 62.

8. ábra: Romák aránya a lakónépességen belül a különböző szigetek esetén (%)

Forrás: saját szerkesztés Eco-Cortex [2008] alapján

A 8. ábrából látható, hogy az önkormányzatok által be kategorizált szigeteken magas arányban lagnak cigány származásúak. Kimagasló arányt, mintegy 98 %-ot képvisel a Széchenyi u. sziget lakosai, emellett a Csertői téglagyár területén lakók 85 %-a is jelentős. A

Móra Ferenc lakótelepen lakók 78 %-a, a Vár utcában lakók 72 %-a roma lakos. A legkisebb arányban, 67 %-ban élnek a Munkás u. szigeten. (Eco-Cortex [2008])

Érdemes megvizsgálni, hogy az interjúalany a jelenlegi lakhelye előtt élete során lakott-e máshol és azt is, hogy ha úgy adódna, egy jobb lehetőség érdekében elköltözne-e egy másik településre vagy városba.

A 10. táblázaton azt látjuk, hogy az adott személy élete során mely területeken élt jelenlegi lakhelye előtt. Szinte valamennyien (kettő kivételével) költöztek már más helyre, átlagosan legalább kétszer. Megfigyelhető, hogy azok a roma származású személyek, akik jelenleg városban laknak, előtte nem éltek faluban. Ha költözésre került sor, azt városon belül vagy egy másik város irányába tették. Ellenben városból már költöztek faluba, de ez kevésbé jellemző. Inkább azt a következtetést vonhatjuk le, hogy aki faluban lakik, kisebb eséllyel költözik városba, ha valamilyen okból el kell hagynia települését, nagyobb a hajlam, hogy egy másik falura váltszon.

A minta jellemzői a költözések tekintetében

10. táblázat

	Nem	Kor	Lakhely	Előtte
1	Nő	26	Bükösd	Komlón belül 3 helyen
2	Nő	30	Pécs	Városon belül 4 helyen
3	Nő	35	Várad	Hencse, Kadarkút
4	Nő	46	Bükösd	Másik 3 faluban
5	Nő	49	Bükösd	Pécsett
6	Nő	54	Szigetvár	A városban belül több helyen
7	Nő	62	Bürös	Kadarkút, Cserénfa
8	Férfi	23	Bükösd	Dunaújváros, Pécs, Olaszország
9	Férfi	28	Helesfa	Felsőszentmárton, Erzsébet, Pécs
10	Férfi	34	Szigetvár	Barcs
11	Férfi	37	Simonfa	Terecsenypuszta, Magyaregres, Csurgó
12	Férfi	50	Szigetvár	-
13	Férfi	53	Komló	-

Forrás: saját szerkesztés

Vajon ennek az oka a második fejezetben már feltett kérdés, miszerint esetleg a romák ki lennének szorítva a fejlettebb területekről és azért laknak a fejletlenebb vidékeken? Vagy a költözködések nagy száma még a vándorló életmódjukból adódik? Ezen kérdések megválaszolására egy szélesebb körű szociológiai, antropológiai vizsgálatra van szükség.

Mindenesetre a megkérdezett 13 személyből csupán ketten költöznének el jelenleg egy másik településre vagy városba, amennyiben ott jobb megélhetőségi lehetőséget biztosítanak. Egy személy nem tudott döntést hozni. A válaszadók többsége a családjuk miatt maradna, az idősebb válaszadók már öregnek érzik magukat a változáshoz, míg van, aki a saját kezével és gyermekei segítségével felépített háztól nem tudna megválni.

A külföldi munkavállalásra – amennyiben az jobb lehetőséget biztosít a jelenlegi helyzetnél – valamennyivel nagyobb a nyitottság. A válaszadók közül egy személy jelenleg is ott dolgozik, míg hárman kimennének oda, ha lenne rá lehetőség. Emellett volt, aki csak kényszerhelyzetben menne ki, akkor is csak abban az esetben, ha viszonylag sűrűn hazajöhetne a családjához. A többi nyolc válaszadó nem vállalná be a külföldi munkalehetőséget.

Diszkrimináció

A diszkrimináció érzékelésének kérdésében a válaszok széles skálán mozogtak. Az első kérdés ezzel kapcsolatban az volt, hogy a munkahely keresése, illetve a felvétel során érezték-e magukat negatívan megkülönböztetve a származásuk miatt? Ketten azt válaszolták, hogy egyáltalán nem találtak ilyennel, hárman pedig biztosan állították, hogy őket érte már ilyen negatív hátrány. A többi válaszadók közül mindenki azt mondta, hogy érzi a diszkriminációt, de nyíltan még nem szembesült vele.

A munkahely keresése során ketten is jártak úgy, hogy telefonon érdeklődtek a munka iránt, de már a bemutatkozásukat követően, a nevüket hallva bontották a vonalat. A diszkrimináció tényét azzal bizonyította egyikőjük, hogy a következő hívás során egy másik nevet mondva már beszélgetést folytattak vele.

Sokan maguktól említették, hogy úgy érzik, nekik egy munkahelyen sokkal többet kell bizonyítaniuk, mint a nem roma származású munkatársaiknak. Nem csak többet kell nyújtaniuk, hanem sokkal hosszabb idő kell ahhoz, hogy elfogadtassák maguk.

Az interjúkból idézett példák:

„Felvettek egy nálam alacsonyabb végzettségű magyar származású nőt.”

„Faluból járok vonattal dolgozni. Egyik nap késett a vonat. A munkahelyen a felettesem kiabált velem, hogy ha nem bírok időben bejárni dolgozni, akkor elmehetek innen, ugyanis ide nem kötelező bejárni. Másnap elkésett a kolléganőm, persze neki nem a vonata késett, csak elaludt. Annak nem szóltak semmit.”

„Teherautó sofőr vagyok. Egyik szállítmány során a kezembe nyomtak egy lapátot, hogy lerakodjak, és megkérdezték közben, hogy hol a sofőr. Mondtam, hogy én vagyok. Előre megítélték, hogy én nem lehetek több egy lapátosnál.”

„Amerikában dolgoztam, most a honvédségnél vagyok. Szerintem a szakmám miatt nem éreztem hátrányosan megkülönböztetve magam. De egyet apám megtanított: a cigány bármit is csinál, mindig cigány marad... Mindenhol van egy kis különbségtétel... Többet kell bizonyítanunk a munkahelyen...”

A megkérdezettek közül egy ember tudott példát mondani a munkahelytől elvonatkoztatva, amikor nyíltan szembesült a származásával járó hátránnyal:

„Fát akartam hozatni egy barátomnak kocsival az erdőből. Elmentem a kocsishoz, aki azt mondta, hogy ő cigányoknak nem hoz be fát.”

A diszkriminációhoz kapcsolódó másik kérdésem az volt, hogy gyermekeit éri-e az iskolában származása miatt bármilyen megkülönböztetés. A 13 válaszadóból tíznek van gyermeke, és egyöntetűen azt felelték, hogy gyermeküket az iskolában egyáltalán nem éri megkülönböztetés. Egyik oka az, hogy rajtuk már nem is látszik származásuk.

Össességében megállapítható hogy szembesülnek a diszkriminációval, de csak rejtett diszkriminációról beszélhetünk, nyílt formában a mélyinterjúk alapján nem igazán van jelen. Emellett meg kell jegyezni, hogy vannak olyan roma származású emberek, akik egyáltalán

nem érzik ennek jelenlétét, és úgy gondolják, hogy őket teljes mértékben elfogadta a többségi társadalom, bizalmat kaptak, de ez a roma társadalmon belül még csak egy nagyon kis réteget érint. A mélyinterjúk eredményének elemzése többnyire alátámasztotta a második fejezetben összefoglalt megállapításokat, így a kutatásom elérte a célját.

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazánkban élő roma származású lakossággal kapcsolatos mindenfajta tevékenység sokszínű tudást és magas fokú érzékenységet követel meg. Magyarországon az évszázadokon keresztül tartó migráció során telepedtek le, a Magyar Alkotmány is a magyar nemzet részeként tekint rájuk, mégis az élet számos területén szembesülnek mind külső, mind belső ellenállásokkal. Az előbbiekhöz tartoznak a lakóhelyválasztásukból eredő hátrányok sora, a városiasodással kapcsolatos deficitjük, a képzési rendszer rájuk vonatkozó rugalmatlansága és a munkaerő-piaci diszkriminációk. Belső ellenállások közé tartoznak a foglalkoztatásból, a nyelvhasználatból és egyéb tényezőkkel fakadó homogénebb csoportosulások kialakulása, amelynek következtében feszültségek generálódnak mind egymással, mind a többségi társadalommal szemben. A történelmi fejlődésüket megvizsgálva látható, hogy ezek a feszültségek mindig is jelen voltak, viszont az évszázadok során a különbség növekedett, és a szocializmus évtizedei alatt fokozódott oly mértékűvé, amelynek következtében érezhető és kezelendő társadalmi problémává vált.

A munkaerőpiacról való kiszorulás az egyént és a közösséget is új stratégia kidolgozására sarkallja. Így a legális jövedelemszerzés mellett megjelennek a nem munka jellegű jövedelmek, mint például a szürke- vagy feketegazdaság. A cigányok körében ezek az illegális, adóztatlan munkák túlsúlyt képeznek a nem cigányokhoz képest. A vállalkozói lehetőségek a cigány kisebbség körében nagyon kihasználatlanok, hiszen képzetlenségükből kiindulva gondot okozhat a vállalkozás ügyvitele, számviteli adózása, adminisztrációs feladatköre.

A kutatásom során a következő főbb problémákkal találkoztam:

- A romák átlagosan alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, melynek következtében nehezebben találnak munkát. Bár némi javulás látható a végzettség terén, de ez a folyamat még lassú.
- A romák nagy része faluban, kisebb községben él, ahol alacsony a foglalkoztatottság, nincs munkalehetőség, illetve leszakadó kistérségekben tömörülnek, alacsony mobilitási hajlandósággal. A városban lakó kisebbség helyzete sem feltétlen jobb,

amennyiben az adott területen koncentráltan helyezkednek el és nem szocializálódnak a többségi társadalomba.

- Nap mint nap szembesülnek rejtett diszkriminációval, azt érzetik velük, hogy alacsonyabb rendűek, lenézik, megbélyegzik őket, ami által a romák gondolkodásában két típus alakul ki. A romák egy része a hátrányos megkülönböztetés miatt úgy gondolja, hogy ezért neki legalább kétszer annyit kell teljesítenie munkahelyén, mint a nem roma származású munkatársának és törekszik is ennek elérésére. A romák másik része az őket ért atrocitások miatt motiválatlanok lesznek a munkára, megpróbálják azt kerülni és kiskapukat keresnek másfajta jövedelmi forrás felé.

A romákkal kapcsolatos kérdéskör egy összetett dolog, amiben a cigányokon és a többségi társadalmon is sok minden múlik. Úgy gondolom, hogy az oktatás reformja egy fontos pont az előrelépés érdekében, melynek fejlesztése során a hátrányos helyzetűek is nagyobb eséllyel tudnának elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Megoldásként azért ezt tartom optimálisnak, mert láthattuk azt, hogy a szocializmus idején a romáknak és nem romáknak is egyaránt volt munkahelyük. Nem volt akkora probléma az iskolázatlanság, mert anélkül is el tudtak helyezkedni a munkaerőpiacon. Azonban a rendszerváltást követően, az alapfokú képzés leértékelődésével megindult a romák helyzetének romlása. Így jelenleg egy olyan rendszert kellene kiépíteni, mely teljes mértékben az oktatást támogatja, javítja a felzárkóztatási programokat emellett ösztönöz a munkaerőpiacon való elhelyezkedésre.

Lényeges emellett a területek, régiók támogatása is. Nem elhanyagolható tényező a romák aktív tenni akarása sem, hogy változtatni tudjanak a helyzetükön, és képesek legyenek integrálódni a többségi társadalomba úgy, hogy közben megőrzik hagyományaikat, kultúrájukat. Hosszú távon az jelenthet megoldást, hogyha az emberek gondolkodásmódja változik meg úgy, hogy a romákra ne úgy tekintsenek, mint egy olyan kisebbségre, amihez negatív sztereotípiák és előítéletek kapcsolódnak, hanem ugyanolyan embereknek tekintsék őket, mint bárki mást.

IRODALOMJEGYZÉK:

1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8916> (letöltve: 2010.10.31.)
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. Forrás: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarország/6-1-2.htm> (letöltve: 2010.09.25.)
- Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor [1996]: A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. = Közgazdasági Szemle, 43. évf., 653-681. p.
- Arany Orsolya Virág – Gyurokné Dr. Bódi Csilla [2004]: A dél-dunántúli régió szociális helyzetelemzésének összefoglalója. Forrás: www.deldunantul.com/old/download.php?id=258 (letöltve: 2010.10.10)
- Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata 1961. Június 20.: A cigányság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. In: Mezey Barna (szerk.) [1986]: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 240 p.
- Csalog Zsolt [1989]: A cigánykérdés Magyarországon 1980 előtt. Gépirat fénymásolata Bp., 1989. 878-916 lev. Bibliogr. lev. 915-916.
- Csalog Zsolt [1993]: A cigányság a magyar munkaerőpiacon. = Szociológiai szemle, 1. sz., 29-33. p.
- Csehné Papp Imola [2009]: A munkaerőpiac és az oktatás problémáinak elemzése napjaink szakemberképzésének tükrében. Forrás: <http://www.ofi.hu/tudastar/munkaeropiac-oktatas> (letöltve: 2010. 10.11.)
- Cserti Csapó Tibor [2008]: Területi-szociológiai jellemzés a Magyarországi cigány népesség körében. In: Forray R. Katalin [szerk.]: Society and Lifestyles – Hungarian Roma and Gypsycommunities; Magyarországi cigány/roma közösségek. Pécs: PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 75-109. p.

- Diósi Ágnes [1997]: Kívül vagy belül? – A cigányság és a magyar társadalom. = Eszmélet, 36. sz., 180-194. p.
- Eco-Cortex [2008]: Szigetvár Város Önkormányzata. Anti-szegregációs Terv. Forrás: http://www.szigetvar.hu/files/szigetvarantiszegregaciosterv080505_0.pdf (letöltve: 2010.10.30.)
- Ehrenburg, R. G. – Smith, R. S. [2003]: Korszerű munkagazdaságtan. Budapest: Panem, 672 p.
- Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.) [1989]: Magyarország története 1686-1790. Budapest: Akadémia kiadó, I-II. kötet
- Fazekas Károly [1997]: Válság és prosperitás a munkaerő-piacon. A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990-1996 között. = Tér és Társadalom, 1997. 4., 9-24. p.
- Fényes Elek [1842]: Magyarország statisztikája. Pest, I. kötet, 146 p.
- Fényes Elek [1857]: Az Ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása. Pest: Landerer és Heckenast, I. kötet, 366 p.
- Formoso, Bernardo [2000]: Cigányok és letelepültek. In: Prónai Csaba (szerk.) [2000]: Cigányok Európában 1. Nyugat – Európa. Kulturális antropológiai tanulmányok. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 29-180. p.
- Gidáné Orsós Erzsébet [2007]: Útkeresés – A cigányok múltja, jelene és jövője. Pécs: Comenius Kft., 159 p.
- Havas Gábor – Kemény István [1995]: A magyarországi romákról. = Szociológiai Szemle, 3. sz., 3-20. p.
- Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor [1998]: A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. = Kritika, 1998/27. évf., 3. sz., 31-33. p.

- Holokausz Magyarországon: A magyar cigányság üldöztetései. A roma holokausz. Forrás: http://www.holokauszmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=9_1_4 (letöltve: 2010.10.09)
- Janky Béla [2004]: A cigány családok jövedelmi helyzete. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.) [2004]: Társadalmi riport. Budapest: TÁRKI, 400 – 413. p.
- Kállai Ernő [2005]: Cigányok/romák Magyarországon. In: Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 9-35. p.
- Kemény István [1996]: A romák és az iskola. = Education, 1. sz., 71-83. p.
- Kemény István – Havas Gábor [1996]: Cigánynak lenni. In: Andorka Rudolf et. al. (szerk.) (1996): Társadalmi riport. Budapest: TÁRKI, Századvég, 352-380. p.
- Kemény István [2000]: A teljes foglalkoztatottságtól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaságig. = Kisebbségkutatás, 9. évf., 4.sz., 599-608. p.
- Kemény István [2002]: Néhány javaslat a cigányok/romák ügyében. In: Reisz Terézia – Andor Mihály [szerk.] (2002): A cigányság társadalomismerete. Pécs: Iskolakultúra, 223-232. p.
- Kemény István - Janky Béla [2003]: A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. A 2003. évi országos cigánykutatás alapján. = Esély, 6. sz., 58-73. p.
- Kemény István [2004]: A magyarországi cigány népesség demográfiája. = Demográfia, 2004/3-4., 335-346. p.
- Kemény István - Janky Béla - Lengyel Gabriella [2004]: A magyarországi cigányság, 1971-2003. Budapest: Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 192 p.
- Kertesi Gábor [1995]: Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. = Esély, 6. évf., 4. sz., 19-63. p.

- Kertesi Gábor [2005]: A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Budapest: Osiris Kiadó, 531 p.
- Kocsis Károly – Kovács Zoltán [1991]: A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.) [1991]: Cigánylét. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete
- Kopasz Marianna [2004]: Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken. In: Kolosi et. al. (szerk.) [2004]: Társadalmi riport. Budapest: TÁRKI, 414–424. p.
- Kovai Melinda – Zombory Máté [2000]: A Magyarországi Roma Népeesség Foglalkoztatottsága. Szakirodalmi kismonográfia, Delphi Consulting, 57 p.
- KSH [2001]: Népszámlálás 2001. Forrás: <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/kotetek.html> (letöltve: 2010.10.10)
- KSH [2010]: Munkaerő-piaci diszkrimináció. Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/merodiszk.pdf> (letöltve: 2010.11.05.)
- Külügyminisztérium [2004]: A cigányok/romák Magyarországon. Tények Magyarországról, 12 p. Forrás: <http://www.kum.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F197FB6 AF/0/Roma.pdf> (letöltve: 2010. 09. 25.)
- Ladányi János – Szelényi Iván [1997]: Ki a cigány? = Kritika, 1997/12. sz., 3-6. p.
- Ladányi János – Szelényi Iván [1998]: Az etnikai besorolás objektivitásáról. = Kritika, 1998/27. évf., 3. sz., 34-35. p.
- Lakatos Elza [2007]: Szórakozni a holtakon. = Élet és irodalom. 51. évf., 17. sz.
- László Gyula [2007]: Munkaerő-piaci politikák. Pécs: Temporg nyomda, 357 p.
- Lehoczkyné Kollonay Csilla [2003]: Diszkrimináció a munkahelyen. = A munkaadó lapja, 9. évf., 9. sz.

- Liskó Ilona [2000]: Társadalmi esélyek és iskola. = Új pedagógiai szemle, 2000/ 1. sz., 59-96. p.
- Magyar Hírlap [2003]: Kimondták: a cigányok a rendszerváltás vesztesei. Forrás: <http://www.romapage.hu/hirek/hircentrum/article/72463/> (letöltve: 2010.09. 12.)
- Matúz Gábor - Sinkovics Ferenc [1991]: A tetűhöz való jog törvényesítése. = Demokrata, 21. sz.
- Mezei Barna [1998]: A magyarországi cigányok rövid története. Szerkesztett, Rövidített másodközlés. Eredetileg megjelent: Cigányok. In: Ács Zoltán (szerk.) [1998]: Nemzeties etnikai kisebbségek Magyarországon. Budapest: Auktor Kiadó, 45-79. p.
- Munk Veronika – Máder Miklós – Csákó Gabriella (szerk.) [2005]: Magyar Agora 2005, Romák és nem romák, romákról és nem romákról. ELTE TáTK ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék, 24 p.
- Nagy Pál [1970]: „Kicsinségemben elszakadtam”. Forrás: <http://www.romapage.hu/hircentrum/article/71071/1596/> (letöltve: 2010.10.21.)
- Oktatás és Gyermeksegély Kerekasztal [2008]: Zöld Könyv. A magyar közoktatás megújulásáért 2008. Forrás: <http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf> (letöltve: 2010.11.03.)
- Oláh Anita [2007]: A cigányság rövid története, kiemelten ennek hazai vonatkozásai. „Romák a munkaerőpiacon” konferencia, Pécs, 2007. szeptember 28-29.
- Prónai Csaba [2003]: A cigány kultúrák sokfélesége és hasonlósága. In: Kézdi Nagy Géza [szerk.] [2003]: A világ népei. Kísérleti tankönyv a kulturális antropológia középiskolai oktatásához. Etyek-Bodpuszta: Kolumbusz Humángimnázium, Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium, 83-92. p.
- Romablog – Kik azok a cigányok? Forrás: http://rroma.blog.hu/2007/11/23/kik_azok_a_ciganyok (letöltve: 2010. 09. 12.)

- Romológia és Nevelésszociológia Tanszék [2009]: Forrás: <http://nevtud.btk.pte.hu/menu/28/21> (letöltve: 2010. 10.12)
- Rostás-Farkas György, Karsai Ervin [2000]: Gondolatok a cigány nyelvről és egy ősi cigány legenda. Forrás: <http://www.amrita-it.com/ciganyasag/> (letöltve: 2010.10.09)
- Seszták Ágnes [1999]: Másodfokú személyiségi jogok. = Demokrata, 17. sz.
- Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület [2008]: Szigetvár Város Kulturális Stratégiája. Forrás: http://www.szkkz.hu/zold/userfiles/image/VKS_SZIGETVARandi.pdf (letöltve: 2010.10.30.)
- Szuhay Péter: Romakutatások. Forrás: http://www.hermes.btk.pte.hu/letoltes/ijjen/bib/kozossegtan/KT_2jav_kiad_05_Szuhay.pdf (letöltve: 2010.10.12.)
- Szuhay Péter [1997]: Akiket cigányoknak neveznek - akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják. = Magyar Tudomány, 42. (104.) köt. 6. sz. 656-678. p.
- Tánczos Tamás [2010]: A magyarországi kistérségek jellemzése társadalmi-gazdasági fejlettségük és fejlődésük alapján. = Területi statisztika, 13. (50.) évfolyam, 4. sz., 406-419. p.
- Tóth Péter [2009]: Cigány nyelvi és foglalkozási csoportok a 16–17. században. In: Márfi Attila (szerk.) [2009]: Cigánysors. A cigányság történeti múltja és jelene II. Pécs, 15–20. p.

MELLÉKLETEK:

Az aktív népesség és a foglalkoztatottak száma, aránya 1992-től 2003-ig

1. melléklet

Év	Aktív népesség	Foglalkoztatottak száma	Foglalkoztatási ráta
1992	4 876	4 028	82,61%
1993	4 774	3 770	78,97%
1994	4 541	3 692	81,30%
1995	4 346	3 622	83,34%
1996	4 279	3 605	84,25%
1997	4 251	3 610	84,92%
1998	4 263	3 695	86,68%
1999	4 263	3 809	89,35%
2000	4 349	3 856	88,66%
2001	4 319	3 868	89,56%
2002	4 296	3 870	90,08%
2003	4 321	3 921	90,74%

Forrás: saját szerkesztés KSH http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qif004a.html

A cigány népesség korcsoportjainak iskolai végzettség szerinti megoszlása 1971-ben (%)

2. melléklet

	1-3	4	5	6	7	8	érettségi	egyetem	nem járt iskolába	nincs adat	összesen	esetszám
általános iskolai osztály												
15-19 évesek	11,3	13,9	16,8	17,2	9,4	21,0	0,2	0,0	8,6	1,6	100,0	610
20-24 évesek	13,1	15,5	11,6	12,5	7,1	25,1	1,1	0,4	13,1	0,5	100,0	535
25-29 évesek	18,9	12,1	11,3	10,4	2,8	14,3	1,7	0,3	27,0	1,2	100,0	355
30-34 évesek	14,0	11,5	7,2	13,2	4,6	10,6	0,3	0,3	36,7	1,6	100,0	349
35-39 évesek	16,6	11,0	4,1	7,1	0,3	5,2	0,5	0,0	54,3	0,9	100,0	392
40-44 évesek	14,3	12,4	2,7	14,8	0,6	7,0	0,0	0,3	46,1	1,8	100,0	330
45-49 évesek	16,7	13,4	4,0	12,3	1,2	4,0	0,4	0,0	48,0	0,0	100,0	253
50-54 évesek	11,5	12,8	4,3	18,3	1,2	1,8	0,0	0,0	49,4	0,7	100,0	164
55-59 évesek	13,7	12,5	5,9	9,2	2,2	0,7	0,0	0,0	54,5	1,3	100,0	152
60-64 évesek	16,0	4,2	0,7	4,2	0,0	3,5	0,0	0,0	70,1	1,3	100,0	144
65-69 évesek	6,7	7,9	2,2	12,4	0,0	0,0	0,0	0,0	70,8	0,0	100,0	89
70 évesek	10,1	10,1	3,1	6,2	0,0	1,6	0,0	0,0	65,9	3,0	100,0	129
Összesen	14,0	12,4	8,2	12,3	3,7	11,9	0,5	0,2	35,5	1,3	100,0	3510

Forrás: Forrás: Kemény – Havas [1996] 357. p.

A romák és a nem romák megoszlása Magyarországon 1993, 2003, 2001

3. melléklet

	1993	2003	2001
Romák (fő)	468 000	570 000	190 046
Nem romák (fő)	9 906 823	9 572 362	10 010 252
Összesen (fő)	10 374 823*	10 142 362	10 200 298
Romák (%)	4,51	5,62	1,86
Nem romák (%)	95,49	94,38	98,14
Összesen (%)	100	100	100

* Adatok hiányában az 1990-es értéket veszem figyelembe

Forrás: saját szerkesztés Kemény et. al. [2004] 14. p. és KSH [2001] alapján

A roma népesség területi megoszlása régióként 1993, 2003, 2001 (fő)

4. melléklet

Régiók	1993	2003	2001
Észak	114 000	183 000	66 829
Kelet	93 000	112 000	41 437
Alföld	56 000	54 000	20 549
Budapesti iparvidék	85 000	101 000	29 617
Dél-Dunántúl	107 000	100 000	22 775
Nyugat-Dunántúl	13 000	20 000	8 839
Összesen	468 000	570 000	190 046

Északi régió: Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megye

Keleti régió: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Hajdu-Bihar megye

Alföldi régió: Csongrád, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megye

Budapesti iparvidék: Pest, Fejér és Komárom-Esztergom megye

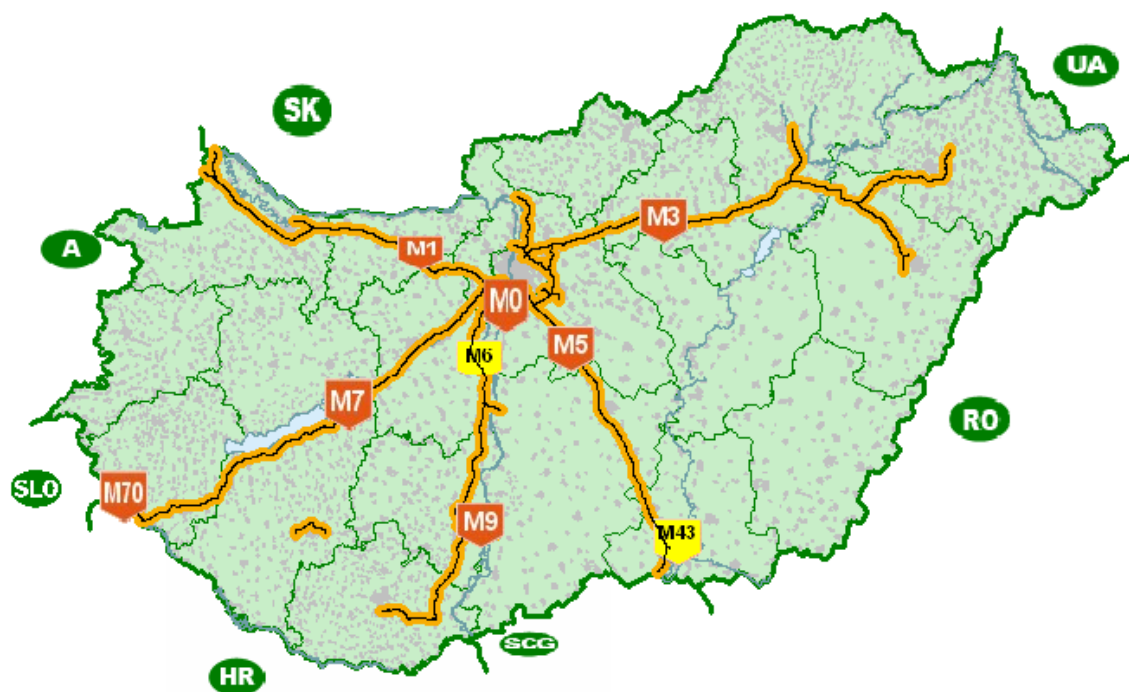
Dél-Dunántúl: Baranya, Tolna és Somogy megye

Nyugat-Dunántúl: Veszprém, Zala, Győr-Moson-Sopron és Vas megye

Forrás: saját szerkesztés Kemény et. al. [2004] 14. p. és KSH [2001] alapján

Magyarország autópályái 2010-ben

5. melléklet

Forrás: <http://intermap.aak.hu/Sitecontent/Map/MapDefault.aspx>

Interjú

Köszönöm a mélyinterjúra való lehetőséget. Az adatokat bizalmasan, név nélkül kezelem, és harmadik személynek nem adom át.

1. Neme

2. Életkora

3/3. Családi állapota

3/4 Milyen családszerkezetben él, hány gyereke van, hányat kell eltartania?

4/5 Ön cigány származásúnak vallja magát?

4/6 Ha igen, akkor tudja, hogy melyik csoportba tartozik?

4/7 Tesz különbséget cigány és a roma megnevezés között?

5/8 Hol lakik?

5/9 Élete során lakott már máshol is?

5/10 Ha úgy adódna (jobb lehetőség érdekében), átköltözne más településre vagy városba?

5/11 Hányan vannak egy családban?

5/12 Hányan laknak egy házban/lakásban? (sorolja fel)

5/13. A gyerekek, amennyiben már felnőttek, elmentek, elvándoroltak, vagy helyben élnek?

6/14 Mi a legmagasabb végzettsége?

6/15 Mennyi idő alatt végezte el az iskolát?

6/16 (Amennyiben többször kellett újra járnia egy évet) Mit gondol, mi volt a sikertelenség oka?

7/17 Van munkahelye?

7/18 Ha igen: mit dolgozik?, mióta dolgozik?

7/19 Ha nem, akkor mióta nem dolgozik?, mit dolgozott utoljára?

7/20 Korábban dolgozott-e, mennyit, hol, milyen munkát végzett, vállalatnál vagy máshol, falun vagy városban?

7/21 Elmenne-e külföldre, mi a véleménye a elvándorolt társakról (skandináv államok, Kanada stb.)

7/22 A családban hányan dolgoznak? (feleség, gyerekek stb.)

8/23 Ön hogy gondolja, könnyen tud munkát találni, vagy nehezen?

8/24 Értzi magát ilyen szempontból diszkriminálva?

8/25 Gyermekeit Ön szerint éri az iskolában diszkrimináció?

8/26 Tudna példát mondani arra, amikor Ön úgy érezte, hogy negatív hátrányban van származása miatt?

9/27 Részesülnek valamilyen állami támogatásban?

9/28 Ha igen, akkor melyikekben? Kitől kap, milyen segítyt?

9/29A segélyezésen kívül van más jövedelemforrásuk? (gondolok itt a szürke-vagy feketegazdaságra)

Köszönöm a válaszokat!

Egyéb: